

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Χρόνος και αιώνιότητα στον Πλωτῖνο

Ενότητα: 2^η

Ελένη Περδικούρη

Τμήμα Φιλοσοφίας

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά **ΠΠ**
μαθήματα

Οδηγός μελέτης:

Σύντομες πληροφορίες για σημαντικούς όρους και για φιλοσοφικές θέσεις και απόψεις εντός πλαισίου αυτής της μορφής.

Βασικά ερωτήματα που συνήθως θέτει ο ίδιος ο Πλωτίνος.

Συμπεράσματα

⇒ Σχολιασμός που αφορά το κείμενο της πραγματείας και παρεμβάλλεται ή ακολουθεί την ανάγνωση του χωρίου.

Κομβικά σημεία της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

«...δεν συνιστά μία νόηση ή ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση...»: μεταφρασμένο κείμενο πραγματείας του Πλωτίνου.

«...οὐδέποτε ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου...»: αρχαίο κείμενο πραγματείας ή διαλόγου.

III 7 3. 33-34: στυλ αρίθμησης των πραγματειών του Πλωτίνου.

Διευκρινίσεις, σημεία στα οποία θα πρέπει να επιστήσετε την προσοχή σας, αναφορά σε επεξηγήσεις που θα ακολουθήσουν και υπενθύμιση σημαντικών σημείων.

Δύο στυλ γραμματοσειρών που υπογραμμίζουν σημαντικά σημεία:

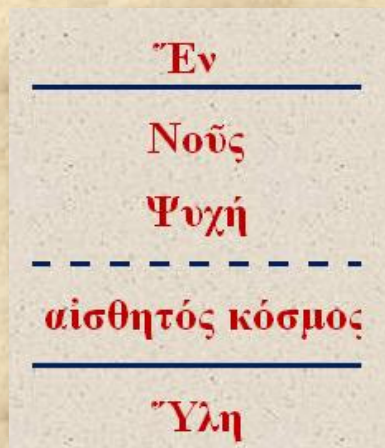
(α) «Οι προϋποθέσεις της αλήθειας είναι μέσα από την ορθή σύνδεση των εννοιών μεταξύ τους...».

(β) **«Για την αρχή του κόσμου, γι' αυτό που εξηγεί την ένότητα, την ενιαία δομή του κόσμου,...».**

Σημαντική ορολογία -κυρίως λέξεις-κλειδιά- που χρησιμοποιείται από τον Πλωτίνο και άλλοι όροι της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, ονόματα φιλοσόφων, όπως και κείμενα της αρχαίας ελληνικής γράφονται στην αυθεντική τους κλίση με πολυτονικό σύστημα.

Για παράδειγμα, η επιστροφή ως όρος που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των πραγματειών του Πλωτίνου γράφεται ως *ἐπιστροφή*.

Τίτλος 2: Βασικές Θέσεις της Φιλοσοφίας του Πλωτίνου

Σχήμα 1

Το πλωτινικό ιεραρχικό σχήμα των τριῶν πρώτων ἀρχῶν.

- Ανέφερα στα προηγούμενα πως η μέθοδος της φιλοσοφίας του Πλωτίνου είναι ἀναγωγική, δηλαδή ακολουθείται μία πορεία από το αιτιατό στο αίτιο.

Παραταῦτα, με κάποιον τρόπο, κατά καιρούς ο Πλωτῖνος διηγείται το πώς οι βαθμίδες – τα επίπεδα της πραγματικότητας «βγαίνουν» το ένα από το άλλο, παράγονται το ένα από το άλλο.

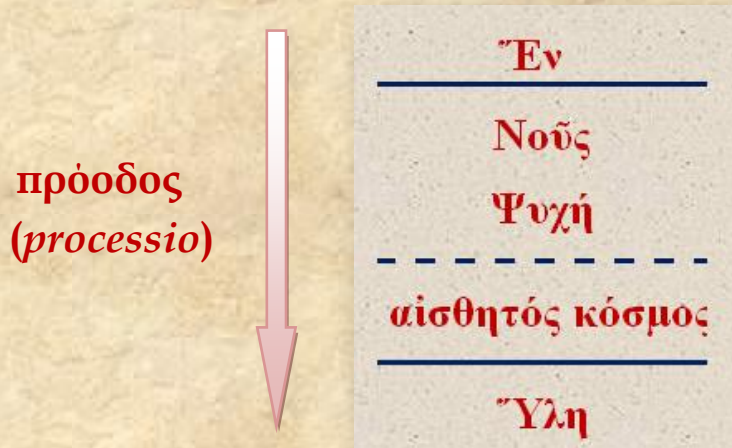
- Θα εντοπιστεί πολλές φορές ο ὅρος *ἀπορροή* ή *ἀπόρροια*, δηλαδή απορρέει το ένα επίπεδο πραγματικότητας από το άλλο.

Δε χρησιμοποιῶ τον συγκεκριμένο ὄρο, επειδή είναι προβληματικός. Ο ἴδιος ο Πλωτῖνος δε χρησιμοποιεῖ ποτέ τον ὄρο *ἀπόρροια* ή *ἀπορροή*. Τον χρησιμοποιεῖ μόνο δύο φορές και μέσα σε ἕνα πλαίσιο κριτικῆς που ο ἴδιος κάνει σ' αυτές τις εικόνες.

- Γνωρίζουμε πως προχωράμε ανάποδα από κάτω προς τα επάνω, από το αιτιατό στην αιτία. Αλλά εἴν θέλουμε να δούμε την πορεία από την αιτία στο αιτιατό, αὐτή εἶναι η φορά της διήγησης, δηλαδή μπορούμε να διηγηθούμε πως από το Έν προκύπτει ο Νοῦς, από τον Νοῦ προκύπτει η Ψυχή και από την Ψυχή προκύπτει ο αἰσθητός κόσμος και η ὕλη.

Αυτή όμως **η πορεία δεν έχει φιλοσοφική δεσμευτικότητα**, επειδή δε βρίσκουμε το αιτιατό μέσα στην αιτία. Μπορεί, ωστόσο, να γίνει για διδακτικούς λόγους.

- Ο όρος που χρησιμοποιεί ο Πλωτίνος για να μιλήσει για την παραγωγή του αιτιατού από την αιτία είναι η *πρόοδος* (λατινικά, *processio*), η πορεία που πηγαινει από το απλό στο πολλαπλό.

Σχήμα 2

Η πορεία της προόδου στο πλωτινικό ιεραρχικό σχήμα των τριῶν πρώτων ἀρχῶν.

Στον Πλωτῖνο, η *πρόοδος* είναι τεχνικός ὀρος.

Ο ὀρος μετέπειτα απαντάται σε ὄλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα, την Αναγέννηση και την ἀρχή της Νεωτερικότητας. Τον ὀρο πρόοδο τον βρίσκουμε και στον Καρτέσιο ο οποίος τον χρησιμοποιεί για να μιλήσει για τις αἰώνιες ἀλήθειες των μαθηματικῶν που ἀπορρέουν ἀπὸ τον Θεό.

- Η ἀντίστροφη φορά ονομάζεται *ἐπιστροφή* η οποία είναι ἐπίσης ἕνας τεχνικός ὀρος.

Η ἐπιστροφή είναι η πορεία ἀνακάλυψης της ἀρχῆς με ἐκκίνηση ἀπὸ την πολλαπλότητα, προσπαθώντας να ἀναχθούμε στην ἐνότητα.

Σχήμα 3

Η πορεία της προόδου και της ἐπιστροφῆς στο πλωτινικό ιεραρχικό σχήμα των τριῶν πρώτων ἀρχῶν.

- Η έπιστροφή έχει ως αποτέλεσμα κάτι που θα μπορούσε να ονομαστεί **αὐτοσυγκρότηση**, οδηγεί στην αὐτοσυγκρότηση του κάθε επιπέδου -είναι μία έννοια καίρια για την ίδια την αυτονομία των επιπέδων, την αυτονομία των βαθμίδων της πραγματικότητας.

Σχήμα 4

Η πορεία προς την αὐτοσυγκρότηση.

Όταν μιλάμε για βαθμίδες της πραγματικότητας, μιλάμε για Ψυχή και πάνω. Δεν έχουμε δυνατότητα αὐτοσυγκρότησης του αἰσθητοῦ κόσμου.

Αυτό θα το δούμε αργότερα και θα το χρησιμοποιήσουμε και στην πραγματεία Περί χρόνου και αἰωνιότητας.

- Η κάθετη πορεία δε δεσμεύεται φιλοσοφικά. Αν και αποτελεί μόνο μία διήγηση, ο Πλωτίνος τη χρειάζεται για να μας πει πως αναγκαστικά το κάθε επίπεδο παράγεται από το προηγούμενο.
- Ο Πλωτίνος χρειάζεται τη διήγηση, γιατί αυτή περιλαμβάνει μία **θεωρία αιτιότητας**, πώς, δηλαδή, από την αιτία πηγαινουμε στο αιτιατό. Έχει ήδη ειπωθεί πως μέσα στο αιτιατό μπορούμε να ανακαλύψουμε την αιτία.

Το αιτιατό είναι πάντοτε φορέας της αιτίας που παρήγαγε, αυτό ωστόσο δεν ισχύει ανάποδα. Από την άλλη, χρειαζόμαστε μία έννοια της αιτιότητας για να μπορέσουμε να καταλάβουμε πώς ακριβώς εννοούμε την παραγωγή ενός πολλαπλού από ένα απλό ή την παραγωγή μίας σχετικής πολλαπλότητας από μία μικρότερη πολλαπλότητα, κ.ο.κ.

- Αυτή τη θεωρία την έχουμε ονομάσει εμείς και όχι ο Πλωτίνος: **Θεωρία των δύο ενεργειών ή της διπλής ενέργειας**.

Η θεωρία των δύο ενεργειών ή της διπλής ενέργειας λέει πως η κάθε μία από τις τρεις βαθμίδες πραγματικότητας μπορεί να ειπωθεί υπό το πρίσμα δύο ενεργειών. Σε κάθε βαθμίδα μπορούμε να ξεχωρίσουμε μία **εσωτερική ενέργεια** στην ἄρχή και μία **εξωτερική ενέργεια**.

✿ Για την καλύτερη κατανόηση της εσωτερικής και της εξωτερικής ενέργειας, παρατίθεται το παράδειγμα της φωτιάς και της θερμότητας.

Ο Πλωτίνος λέει πως η φωτιά έχει μία εσωτερική ενέργεια που είναι η πρωτογενής ενέργεια της φωτιάς, αυτό που εμείς σήμερα θα λέγαμε η χημική αντίδραση που παράγει η φωτιά· αυτό το πράγμα είναι η ενέργεια της φωτιάς.

Η φωτιά έχει και μία δευτερογενή ενέργεια που είναι η θερμότητα που εκπέμπει προς τα έξω και δεν ταυτίζεται με τον έαυτό της.

Η φωτιά δεν ταυτίζεται με τη θερμότητα, η θερμότητα είναι σε σχέση με τον παρατηρητή ή, για παράδειγμα, με το δωμάτιο το οποίο θερμαίνει. Συνεπώς, η δευτερογενής ενέργεια προσλαμβάνεται από εκείνον ο οποίος θερμαίνεται

Οπότε, πώς περιγράφεται αυτή η κάθοδος από την πρώτη άρχή στις υπόλοιπες βαθμίδες της πραγματικότητας;

✿ Το Έν έχει αυτήν την πρωτογενή ενέργεια που είναι ο έαυτός του και η δευτερογενής ενέργεια είναι ο Νοῦς. Με άλλα λόγια, το Έν εκπέμπει κάτι που πάει έξω από το ίδιο και αυτή η ἐξωτερικότητα κατανοείται από τον Πλωτίνο ως πολλαπλότητα, ως πέρασμα στην πολλαπλότητα.

Η έννοια κλειδί σ' αυτήν τη θεωρία είναι η έτερότητα.

✿ Η εξωτερική ενέργεια του Ένός είναι ἕτερη προς το Έν, όπως η εξωτερική ενέργεια της φωτιάς είναι η θερμότητα της φωτιάς, είναι κάτι άλλο από τη φωτιά, να μεν παράγεται από τη φωτιά αλλά δεν ταυτίζεται με αυτήν. Η θερμότητα είναι μία ιδιότητα της φωτιάς.

Όπως και ο Ήλιος δεν ταυτίζεται με τη θερμότητα ή τη φωτεινότητα την οποία εκπέμπει στη Γη. Αυτό αποτελεί το δεύτερο παράδειγμα που δίνει ο Πλωτίνος, σύμφωνα με το οποίο η φωτεινή πηγή - ο Ήλιος δεν ταυτίζεται με τη φωτεινότητα. Αλλιώς, η πηγή αυτή είναι αίτιο του φωτός αλλά όχι το ίδιο το φως.

Ισχύει, λοιπόν, αυτή η έννοια της έτερότητας ως η βασική θεωρία της αιτιότητας του Πλωτίνου: η δευτερογενής ενέργεια είναι άλλη από την ίδια την πηγή του πράγματος.

**Με αυτόν τον τρόπο ο Πλωτίνος κατανοεί την παραγωγική αιτιότητα της άρχης:
η άρχή είναι αυτή που είναι και έχει μία εξωτερική εκδήλωση που είναι η επόμενη άρχή.**

➔ Οπότε, το Έν είναι αυτό που είναι και έχει μία εξωτερική εκδήλωση - εκδίπλωση που είναι ο Νοῦς, όπως ο Ήλιος που είναι ο Ήλιος και κατά τ' άλλα παράγει αυτό το φως. Ο Νοῦς είναι ο έαυτός του και έχει μία δευτερογενή ενέργεια που είναι η Ψυχή, και η Ψυχή είναι αυτή που είναι και έχει μία δευτερογενή ενέργεια που είναι ο αισθητός κόσμος.

Γιατί όμως το χρειάζεται ο Πλωτίνος αυτό το σχήμα;

Αυτό το σχήμα τού επιτρέπει να σκέφτεται την ταυτότητα της αρχής και την ετερότητα προς την αρχή που είναι το παράγωγό της.

Το καλό σ' αυτό το σχήμα είναι ότι αποκλείει τον δημιουργό, δηλαδή, αποκλείει, δηλαδή, το να υπάρχει κάποιος ο οποίος σκέφτεται να φτιάξει το επόμενο επίπεδο. Το συγκεκριμένο είναι ένα μη-προσωποποιημένο σχήμα, μη-ανθρωπομορφικό, μη-μυθολογικό.

Ενώ στον *Τίμαιο*, στον Πλάτωνα έχουμε έναν δημιουργό Θεό. Βέβαια, αυτό είναι μύθος αλλά, από την άλλη, είναι και μία εύλογη διήγηση.

Ο δημιουργός Θεός φτιάχνει τον κόσμο και άρα η ίδια η πράξη της κατασκευής προϋποθέτει **βούληση**, **πρόθεση**, **σχεδιασμό**.

Αυτό θέλει να το αποφύγει ο Πλωτίνος. Γιατί;

Γιατί αυτό δημιουργεί ερωτήματα του τύπου: αν ο Θεός έφτιαξε τον κόσμο, γιατί δεν τον έφτιαξε τέλειο, αλλά ατελή με την έννοια πως τα ίδια τα επιμέρους όντα του αισθητού κόσμου δεν είναι αιώνια όπως συμβαίνει στον νοητό κόσμο ή γιατί υπάρχει κακό στον αισθητό κόσμο.

Ο Πλωτίνος θέλει να αποφύγει τις ανθρωπομορφικές ερωτήσεις αυτού του τύπου και με αυτό το σχήμα εντέλει τις αποφεύγει. Δεν έχουμε οπότε το Έν το οποίο σκέφτεται και αποφασίζει εάν θα φτιάξει τον Νοῦ οὔτε έχουμε τον Νοῦ να αποφασίζει εάν θα φτιάξει την Ψυχή.

Είναι κάθε φορά η ενέργεια του πράγματος που παράγει μία ενέργεια (δευτερεύουσα). Αυτή η ενέργεια βγαίνει έξω από το ίδιο το πράγμα και άρα απομακρύνεται από αυτό, ενόσω είναι έτερη από την πηγή.

Αυτό το σχήμα της προόδου είναι σύστοιχο της θεωρίας της αιτιότητας, η οποία έχει ονομαστεί από τους μελετητές θεωρία των δύο ενεργειών ή της διπλής ενέργειας. Ο Πλωτίνος μιλάει για δύο ενέργειες, δεν ονομάζει όμως έτσι αυτήν τη θεωρία της αιτιότητας.

Το **διπλή ενέργεια** είναι απολύτως ακριβές γιατί η κάθε αρχή έχει μία διπλή ενέργεια: **τον έαυτό της και την ενέργεια την οποία εκπέμπει**.

Εικόνα 1

William Blake, *Ο Αρχαίος των Ημερών (The Ancient of Days)*, 1794, Χαρακτική (Μελάνι & Ακουαρέλα σε Χαρτί), Ιδιωτική Συλλογή.

❁ Το σχήμα αυτό θέλει να δείξει δύο πράγματα:

- (α) το κάθε επίπεδο συναρτάται/ εξαρτάται από το προγενέστερο, δηλαδή, το προηγούμενο επίπεδο είναι η όντολογική προϋπόθεση του επόμενου,
- (β) από την άλλη, ο Πλωτίνος θέλει να διατηρήσει την αυτονομία των επιπέδων γι' αυτό δε μιλά για άπορροή, στην άπορροή δεν έχουμε διάκριση από την πηγή και από αυτό που τρέχει από την πηγή.

❁ Ας πάρουμε το παράδειγμα του νερού. Ο Πλωτίνος χρησιμοποιεί την εικόνα του νερού αλλά δεν είναι εύστοχη εικόνα. Και οι άλλες εικόνες, της φωτιάς και του Ήλιου, έχουν το ίδιο πρόβλημα ότι δεν αποκόπτεται πλήρως αυτό που παράγεται από την πηγή.

Από τη μία πλευρά, ωστόσο, δε θέλουμε να αποκοπεί πλήρως αυτό το οποίο παράγεται από την πηγή, από την άλλη, θέλουμε να είναι κάτι άλλο από την πηγή, κάτι που μπορεί να υφίσταται αυτόνομα, να έχει τα δικά του χαρακτηριστικά.

❁ Γι' αυτό, στην εικονογράφηση αυτής της θεωρίας, οι εικόνες έχουν πάντοτε ένα μειον, δεν αποδίδουν ποτέ πλήρως τη θεωρία που θέλουμε να τεκμηριώσουμε.

Εικόνα 2 Νερό που αναβλύζει από πηγή.

Εικόνα 3 Φωτιά που αναβλύζει θερμότητα

❁ Υπάρχει αυτό το πρόβλημα πράγματι στον Πλωτίνo. Γενικώς ο Πλωτίνος παλεύει διαρκώς με αυτό το πρόβλημα, προσπαθεί να βρει έναν τρόπο για να εξηγήσει την έτερότητα, έτσι ώστε να μην υπάρχει αυτήν η έτερότητα, η οποία είναι η καταστατική έτερότητα της πολλαπλότητας, μέσα στο Έν. προσπαθεί διαρκώς να αποφύγει αυτό το πράγμα χωρίς αυτό να σημαίνει πως το καταφέρνει πλήρως.

Το σχήμα της *προόδου*, το οποίο όπως ειπώθηκε δεν είναι δεσμευτικό, περιέχει πάντοτε αυτό το πρόβλημα της αδυναμίας να διακρίνουμε πλήρως την ένότητα από την πολλαπλότητα.

- ❁ Το ενδιαφέρον σχήμα στον Πλωτῖνο, και γενικώς σε όλη αυτήν την παράδοση, είναι το ανάποδο, της επιστροφής, που συνδέεται με τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να διαβάσουμε τον Πλωτῖνο και με τον οποίο θα πρέπει να κάνουμε φιλοσοφία όπως εξηγεί ο ίδιος, δηλαδή, το ἀναγωγικό σχήμα.
- ❁ Στην επιστροφή ξεκινάμε από το επίπεδο της πραγματικότητας που θέλουμε να μελετήσουμε και δε λέμε ότι το Έν παράγει τον Νοῦ, ο Νοῦς παράγει την Ψυχή, κ.ο.κ, αλλά ότι η Ψυχή προσπαθεί να υπερβεί την ετερότητά της προς την ἀρχή της και κάνει μία αναδιπλωση στον εαυτό της.
- ❁ Παραμένουμε σε ένα σχήμα διήγησης: από το Έν παράγεται ο Νοῦς και από τον Νοῦ παράγεται η Ψυχή. Η Ψυχή είναι ἕτερη από τον Νοῦ, προσπαθεί να υπερβεί την ετερότητα.

Πώς προσπαθεί να υπερβεί την ετερότητα η Ψυχή;

Η Ψυχή προσπαθεί να επιστρέψει στην ἀρχή· προσπαθεί να ξαναγίνει αυτό που ήταν, δηλαδή να γίνει κάτι πιο ενιαίο, προσπαθεί να υπερβεί την πολλαπλότητά της.

- ❁ Αυτού του τύπου η επιστροφή είναι αδύνατη, η επιστροφή στον Νοῦ δεν είναι ποτέ πλήρης γιατί έχει ήδη παραχθεί ως κάτι άλλο.
- ❁ Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας επιστροφής στην αρχή είναι μία αναδιπλωση στον εαυτό. Είναι η ίδια η συγκρότηση της Ψυχῆς ως τέτοιας, ως ἕτερης του Νοῦ.
- ❁ Ο Πλωτῖνος το περιγράφει με ὀρους συνείδησης ότι το επίπεδο προσπαθεί να επιστρέψει στην πηγή του, αποκτά συνείδηση του εαυτού του ως ἕτερο της πηγῆς και μ' αυτόν τον τρόπο αυτοσυγκροτείται, γίνεται αυτό που είναι.

Αυτή η έννοια της αυτοσυγκρότησης, της αναδιπλωσης στον εαυτό και της συνακόλουθης αυτοσυνείδησις είναι κυρίως αυτό που χαρακτηρίζει τον Νοῦ.

- ❁ Ο Νοῦς προσπαθεί να ξαναγίνει με κάποιον τρόπο Έν, προσπαθεί να υπερβεί την πολλαπλότητά του.

Ο Νοῦς νοεί τα νοητά, νοεί τον εαυτό του μέσω των νοητῶν, νοεί τα περιεχόμενά του, τα παράγωγά του. Με αυτόν τρόπο, όπως έχει ήδη ειπωθεί, αίρεται η ἐξωτερικότητα του αντικειμένου της νόησης απέναντι στο υποκείμενο. Ο Νοῦς προσπαθεί να υπερβεί αυτήν την ἐξωτερικότητα.

❁ Αυτή η κίνηση του Νοῦ προς τον εαυτό του είναι αυτό που λέει ο Πλωτῖνος ότι τον κάνει πλήρως Νοῦν, τον κάνει να αποκτάει συνείδηση του εαυτού του ως κάτι διαφορετικό του Ἐνός, εξαρτώμενο από το Ἔν, από τη μία, διαφορετικό από το Ἔν από την άλλη. Αυτό είναι το σχήμα της διπλής ενέργειας.

❁ Ο Νοῦς γίνεται Νοῦς προσπαθώντας να επιστρέψει στο Ἔν, αλλά δεν μπορεί να επιστρέψει. Η πλήρης ἐπιστροφή είναι αδύνατη, αλλά είναι σημαντική στον βαθμό που μέσω της ἐπιστροφῆς αυτονομείται το κάθε επίπεδο της πραγματικότητας: αυτονομείται δε σημαίνει πως αποκόπτεται πλήρως, αλλά αποκτά τα χαρακτηριστικά που τού ανήκουν μέσω μίας αναδίπλωσης στον εαυτό του.

❁ Η ἐπιστροφή είναι τεχνικός όρος που τον βρίσκουμε μέχρι και στον Hegel. Ο Καλλιγᾶς μεταφράζει την ἐπιστροφή με τον όρο μεταστροφή. Αυτή είναι μία εὔστοχη απόδοση γιατί στην πιο πρώιμη πραγματεία του Πλωτῖνου, *Περὶ τοῦ καλοῦ*, που σύμφωνα με τον Πλωτῖνο είναι η πρώτη πραγματεία που συνέγραψε ο ἴδιος, για να μας δώσει μία εικόνα αυτής της ἐπιστροφῆς χρησιμοποιεῖ την εικόνα του ταξιδιού της ἐπιστροφῆς του Ὀδυσσεᾶ στην Ἴθάκη.

Ποιο είναι το χαρακτηριστικό της ἐπιστροφῆς του Ὀδυσσεᾶ στην Ἴθάκη; Όταν ο Ὀδυσσεᾶς επιστρέφει στην Ἴθάκη, η Ἴθάκη έχει πια αλλάξει: αλλιῶς την ἄφησε αλλιῶς τη βρήκε! Αυτή είναι μία ερμηνεία της Ὀδύσειας. Γιατί ἄλλαξε η Ἴθάκη; Επειδὴ ἔχει αλλάξει ο Ὀδυσσεᾶς. Ο τρόπος, λοιπόν, με τον οποίο ο Ὀδυσσεᾶς βλέπει την Ἴθάκη δεν είναι ο ἴδιος με τον τρόπο που την ἐβλεπε πριν.

Εικόνα 4

Christophe Thomas Degeorge - Ο Ὀδυσσεᾶς και ο Τηλέμαχος σκοτώνουν τους μνηστήρες (Le Massacre des Prétendants par Ulysse et Télémaque), 1812.

Η ἐπιστροφή κατανοεῖται φιλοσοφικά ως μία αλλαγή του βλέμματος ἐπάνω στα πράγματα. Και από αυτήν την ἀποψη η ἐπιστροφή μπορεί να χαρακτηριστεί ως συνείδηση του εαυτού.

❁ Εάν αυτό θέλουμε να το εφαρμόσουμε στην προσπάθεια ἐπιστροφῆς του Νοῦ στο Ἔν, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο Νοῦς βλέπει την ἑτερότητά του από την αρχή, συνειδητοποιεῖ την ἑτερότητα, προσπαθεῖ να την υπερβεί. Σ' αυτήν την προσπάθεια ἐπιστροφῆς στο Ἔν, που στην ουσία είναι ἐπιστροφή στον εαυτό, ο Νοῦς συνειδητοποιεῖ ότι αυτή η ἑτερότητα είναι σύστοιχο της ταυτότητας και ότι ο ἴδιος είναι μία ἑνότητα της ταυτότητας με την ἑτερότητα, ότι δεν είναι ακριβῶς ἕτερος, ἀλλὰ κάποια στιγμή στην προσπάθειά του να καταλάβει αυτήν την ἑτερότητα και να την υπερβεί, γίνεται ταυτόχρονα ο εαυτός του.

Ο Νοῦς αλλάζει, λοιπόν, τον τρόπο με τον οποίο βλέπει τον εαυτό του και τη σχέση που ἔχει με την ἀρχή.

Εμείς πώς αλλάζουμε κάνοντας φιλοσοφία; Κατανοούμε τον αισθητό κόσμο σε ένα πρώτο επίπεδο όπως ακριβώς τον βλέπουμε ως ένα σύνολο ατάκτως ειρημένων πραγμάτων, αναγόμαστε μετά στην ανακάλυψη της τάξης που διέπει τον κόσμο και, εντέλει, συνειδητοποιούμε ότι αυτή η πολλαπλότητα προϋποθέτει ως άρχή της μία καταστατική ένότητα.

- Ο κόσμος ενέχει ένότητα η οποία δε φαίνεται όταν τον πρωτο-ανακαλύπτουμε μέσω της αισθητηριακής αντίληψης. Αλλά μέσα από τη φιλοσοφία μάς αποκαλύπτεται η πραγματική ένότητα του κόσμου. Άρα, μέσα από τη φιλοσοφία αυτό που καταφέρνουμε είναι να αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τον κόσμο.

Εκεί όπου υπάρχει απουσία νοήματος, μέσα από τη φιλοσοφία ανακαλύπτουμε νόημα.

Αυτό αποτελεί μία αλλαγή του βλέμματος.

- Ο ίδιος ο αισθητός κόσμος δεν έχει δυνατότητα *μεταστροφής*, αυτήν τη δυνατότητα την έχουν μόνο οι ατομικές ψυχές, εμείς, δηλαδή, που σκεφτόμαστε. Ο εξωτερικός κόσμος δε σκέφτεται ως κόσμος, παρόλο που υπάρχει η Ψυχή του κόσμου.

Το ότι ο εξωτερικός κόσμος δε σκέφτεται ως κόσμος, παρόλο που υπάρχει η ψυχή του κόσμου, θα το χρειαστούμε για να καταλάβουμε τον χρόνο.

- Η μεταστροφή είναι στο επίπεδο των ατομικών ψυχών, επειδή ο κόσμος αποτελείται από ατομικές ψυχές, από τις έλλογες ανθρώπινες ψυχές.

Η ατομική ψυχή είναι αυτή η οποία καταφέρνει να μεταστραφεί με τέτοιο τρόπο ώστε να αποκαλύψει μέσα στον αισθητό κόσμο την παρουσία του νοητού που είναι ακριβώς αυτή η οποία νοηματοδοτεί τον αισθητό κόσμο.

- Το κομβικό σημείο, απ' όσα έχουμε δει έως τώρα, φαίνεται να είναι η ψυχή. Από εκεί ξεκινά η φιλοσοφία, δηλαδή η φιλοσοφία αφορά την ψυχή, γιατί η ψυχή είναι ατομική.

Εμείς είμαστε ατομικές ψυχές, εμείς κάνουμε φιλοσοφία.

- Ο Νοῦς δεν κάνει φιλοσοφία, δεν έχει ανάγκη να κάνει φιλοσοφία, τα αντικείμενα του Νοῦ τού είναι παρόντα με άμεσο τρόπο, όπως τα περιεχόμενα της γεωμετρίας είναι δικά της. Η γεωμετρία δε χρειάζεται να ανακαλύψει τα αντικείμενά της, έτσι ακριβώς και τα αντικείμενα του Νοῦ είναι δικά του και δε χρειάζεται να τα ανακαλύψει.

Η Ψυχή είναι ενδιάμεσος ανάμεσα στο νοητό και τον αισθητό κόσμο, ανάμεσα στο εἶναι και το γίνεσθαι ή ανάμεσα στην ἀλήθεια και στην αισθητή της έκφραση. Ο Πλωτίνος λέει πως είναι απαραίτητο να μελετήσουμε την Ψυχή, γιατί η Ψυχή είναι μία άρχή που γνωρίζει.

Τι γνωρίζει η Ψυχή;

Η ψυχή γνωρίζει δύο πράγματα ή δύο επίπεδα:

- i. **αυτά που προηγούνται αυτής και,**
- ii. **αυτά που έπονται αυτής.**

Η Ψυχή είναι μάλιστα η μόνη βαθμίδα - επίπεδο που μπορεί να κάνει αυτό το πράγμα, να γνωρίσει και τις αιτίες της και τα αιτιατά της.

Γιατί η Ψυχή είναι η μόνη βαθμίδα, το μόνο επίπεδο που μπορεί να κάνει αυτό το πράγμα;

Δεν πρόκειται για ζήτημα αδυναμίας των άλλων επιπέδων, αλλά γενικώς στην αρχαία σκέψη το ανώτερο, η ανώτερη αρχή, δεν είναι στραμμένο προς τα παράγωγά του ώστε να τα γνωρίσει, να τα φροντίσει όπως θα μπορούσε να ειπωθεί για τον Θεό της χριστιανικής θρησκείας.

Η σχέση αυτή είναι πάντοτε μονοσήμαντη, τα παράγωγα, δηλαδή, στρέφονται προς την αρχή αλλά όχι και το αντίστροφο.

Προφανώς, το Έν δεν παρουσιάζεται ως κάτι που σκέφτεται, που νοεί στον Πλωτῖνο, είναι νοούμενο για τα υπόλοιπα. Εάν θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως το Έν νοούσε, θα νοούσε μόνο τον έαυτό του.

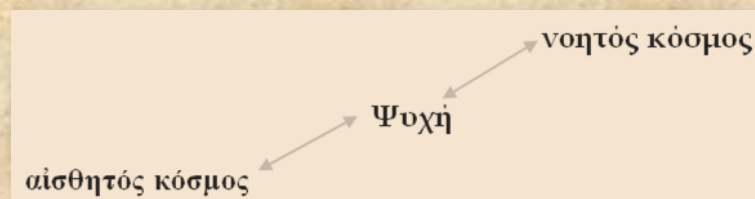

Γι' αυτόν τον λόγο στον Άριστοτέλη ο Θεός προσδιορίζεται ως νόηση που νοεί τον έαυτό της, γιατί ο Θεός στον Άριστοτέλη, ή το πρώτον κινούν ακίνητον, δεν μπορεί παρά να έχει ως αντικείμενο της νόησής του το υψηλότερο αντικείμενο που αξίζει να νοεί, άρα το ίδιο.

Η Ψυχή είναι, λοιπόν, ενδιάμεσος.

Η Ψυχή έχει μία καταστατική διττότητα με το ένα πόδι στο αίσθητό και το άλλο στο νοητό.

Η Ψυχή είναι νοητική· ανήκει από τη φύση της στον νοητό κόσμο, αλλά πάλι, κατ' ανάγκην, είναι αυτή η οποία μορφοποιεί τον αίσθητό κόσμο. Η Ψυχή παράγει τον αίσθητό κόσμο, τού δίνει τις μορφές που παραλαμβάνει με κάποιον τρόπο από τον ίδιο.

Εφόσον η Ψυχή έχει μία όντολογική διττότητα, ανήκει, δηλαδή, ταυτόχρονα σε δύο κόσμους, πρέπει να μπορεί να γνωρίσει και τους δύο αυτούς κόσμους. Άρα κατά μία έννοια το κατ' εξοχήν αντικείμενο μελέτης της φιλοσοφίας είναι η Ψυχή.

Το κατ' εξοχήν αντικείμενο μελέτης της φιλοσοφίας είναι κατά μία έννοια η Ψυχή, γιατί μέσω της Ψυχής γνωρίζουμε εμάς και τις αρχές που μας διέπουν. Η Ψυχή είναι, λοιπόν, το κομβικό σημείο που μπορεί να μας δώσει μία δίοδο προς τα «επάνω», προς την αρχή ή προς τα παράγωγα της αρχής, προς εμάς τους ίδιους.

✿ Στη μελέτη της Ψυχής ο Πλωτίνος πρέπει να απαντήσει σε κάποια βασικά ερωτήματα που έχει κληρονομήσει από τον Πλάτωνα ή από την πλατωνική παράδοση. Ένα βασικό πρόβλημα, πιθανώς το σημαντικότερο, είναι το **πρόβλημα της μέθεξης**.

✿ Το πρόβλημα της μέθεξης είναι το πρόβλημα που βρίσκουμε στον Πλάτωνα σχετικά με το πώς συνδέεται το νοητό στο αίσθητό. Το πρόβλημα, στον Πλωτίνω, τίθεται με όρους παρουσίας, δηλαδή πώς παρίσταται το νοητό στο αίσθητό.

✿ Στον *Φαίδωνα* του Πλάτωνα που έχουμε την πληρέστερη διατύπωση της θεωρίας των Ίδεων, οι Ίδέες παρουσιάζονται ως αιτίες των αισθητών.

✿ Οι Ίδέες παρουσιάζονται ως αιτίες όχι με την έννοια του ποιητικού αιτίου, δεν είναι ότι η Ίδέα της Ομορφιάς παράγει το ωραϊόν πράγμα, **αλλά με την έννοια της εξήγησης, του ειδικού αιτίου, της μορφής**. Η Ίδέα του Ωραίου είναι αυτή που κάνει το ωραϊόν πράγμα να είναι αυτό που είναι, δηλαδή ωραϊόν· είναι αυτή που εξηγεί την παρουσία μίας ιδιότητας σε ένα πράγμα. Η Ίδέα της Ομοιότητας είναι αυτή που εξηγεί την παρουσία μίας ιδιότητας μεταξύ δύο πραγμάτων. Πρόκειται για μία σχεσιακή έννοια η οποία εξηγεί το γεγονός ότι δύο πράγματα είναι όμοια, ότι παρουσιάζουν αυτήν την ιδιότητα.

Ο Πλάτων αντιμετωπίζει το πρόβλημα της μέθεξης που είναι το εξής: **πώς είναι δυνατό να έχω την ιδιότητα του ωραίου που υπάρχει μέσα στο αίσθητό να ανάγεται ή να συνδέεται με την Ίδέα της Ωραιότητας;**

✿ Αυτό το πρόβλημα τίθεται με μεγάλη ένταση στον διάλογο που ονομάζεται *Παρμενίδης* στον οποίο φαίνεται πως το ερώτημα, το ζήτημα της μέθεξης είναι ένα ερώτημα **για τη σχέση ενότητας - πολλαπλότητας**.

✿ Άρα η μέθεξη δεν είναι τόσο πρόβλημα που σχετίζεται με το πώς ένα ωραϊόν αντικείμενο φέρει την ιδιότητα του ωραίου, εάν τύχαινε να υπάρχει μόνο ένα ωραϊόν αντικείμενο στον κόσμο, θα ήταν πιο εύκολο αυτό το πρόβλημα.

Αλλά το πρόβλημα είναι πώς πολλά εντελώς διαφορετικά αντικείμενα φέρουν την ιδιότητα του Ωραίου.

✿ Αυτό, με τη σειρά του, θέτει το ερώτημα εάν η Ίδέα του Ωραίου με κάποιο τρόπο κομματιάζεται και πηγαίνει ένα κομμάτι της σε κάθε αντικείμενο ή πολλαπλασιάζεται με κάποιο τρόπο και έχουμε πολλαπλές προβολές επάνω στα αντικείμενα. **Γιατί είναι πρόβλημα αυτό;**

✿ Γιατί εάν κατανοήσουμε τη μέθεξη ως μία σχέση ενότητας και πολλαπλότητας, της μίας Ίδέας με τα πολλά απεικασματα, τότε βρισκόμαστε ενώπιον ενός διλήμματος.

❁ Το ζήτημα της μέθεξης τίθεται επίτηδες από τον Πλάτωνα στον διάλογό του *Παρμενίδη*, έτσι ώστε να οδηγήσει σε αδιέξοδο, επειδή ο ίδιος ο Πλάτων προσπαθεί να σκεφτεί τα προβλήματα της θεωρίας των Ίδεων και να δει τι πρέπει να αποφύγει και πώς αυτά μπορούν να λυθούν, παρόλο που δεν τα λύνει ποτέ πλήρως.

Σύμφωνα με τον τρόπο που τίθεται, λοιπόν, το ζήτημα στον *Παρμενίδη*, είτε η μέθεξη καταστρέφει την ενότητα της Ίδεας, η Ίδέα, δηλαδή, κόβεται σε κομμάτια, είτε θεωρούμε απαράδεκτη τη διαίρεση της Ίδεας σε μέρη, αλλά τότε εάν επιμείνουμε στην ενότητα της Ίδεας, η Ίδέα δεν μπορεί να είναι παρούσα σε μία πολλαπλότητα.

❁ Είτε θα δεχθούμε ότι η Ίδέα χάνει την ενότητά της και άρα γίνεται ἕτερη με τον ἑαυτό της, γιατί παρίσταται σε μία πολλαπλότητα αντικειμένων. Για παράδειγμα, η Ίδέα της Ομορφιάς είναι μία, τα ωραία αντικείμενα είναι πολλά, η Ίδέα της Δικαιοσύνης είναι μία, οι δίκαιες πράξεις είναι πολλές.

Οπότε ή θα δεχθούμε αυτό και άρα θα κάνουμε την Ίδέα να μην ταυτίζεται πλέον με τον ἑαυτό της, να είναι ἕτερη με τον ἑαυτό της, κάτι που σημαίνει ότι την πολλαπλασιάζουμε, ή θα πούμε πως αυτό είναι αδύνατο, πως η Ίδέα δεν μπορεί να παύσει να είναι ταυτόσημη με τον ἑαυτό της, δεν μπορεί να γίνει πολλαπλή. Και τότε δεν μπορούμε να εξηγήσουμε με ποιον τρόπο θα μπορούσε η Ίδέα να είναι αιτία των ιδιοτήτων του πράγματος.

❁ Ο Πλωτίνος κληρονομεί αυτό το πρόβλημα και ένα μεγάλο μέρος των γραπτών του είναι αφιερωμένο στη λύση αυτού του προβλήματος της μέθεξης με διάφορους τρόπους.

❁ Μία γενική κριτική που βρίσκουμε στον Πλωτίνο αυτής της παρουσίασης του προβλήματος της ενότητας και της πολλαπλότητας είναι ότι είναι λάθος οι ὅροι με τους οποίους θέτουμε το πρόβλημα.

❁ Εάν θέσουμε το πρόβλημα με τους ὅρους που ειπώθηκαν πριν, δηλαδή με το εάν η Ίδέα εξηγεί την εμφάνιση της αντίστοιχης ιδιότητας στα πράγματα, εάν θεωρήσουμε ότι υπάρχει η Ίδέα της Λευκότητας –δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι υπάρχει κάτι τέτοιο– και υπάρχουν πολλά λευκά πράγματα, τότε βρισκόμαστε μπροστά σ' αυτό το δίλημμα να πούμε: ή η Ίδέα δεν παρίσταται στα λευκά πράγματα ή η Ίδέα κόβεται σε κομμάτια.

Ο Πλωτίνος θεωρεί πως το πρόβλημα με αυτήν τη λύση είναι ότι αντιμετωπίζουμε την Ίδέα σα να είναι σώμα.

❁ Ο λόγος που δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τη μέθεξη είναι πως αντιμετωπίζουμε την Ίδέα σαν κάτι υλικό και λέμε πως τη διαιρούμε, την κόβουμε κομμάτια και έτσι νομίζουμε πως η παρουσία της στα πράγματα είναι τοπική.

✿ Προφανώς το νοητό δεν είναι χωροχρονικά προσδιορισμένο, δεν έχει ούτε χρονικότητα ούτε εντοπιότητα, οπότε ο Πλωτίνος λέει πως θα πρέπει να θέσουμε το πρόβλημα ορθά και ο μόνος ορθός τρόπος για κάτι τέτοιο, για να θέσουμε τους όρους του προβλήματος, είναι να τους αντιστρέψουμε: δηλαδή να λέμε **όχι ότι η Ίδέα βρίσκεται μέσα στο αισθητό, αλλά ότι το αισθητό βρίσκεται μέσα στην Ίδέα.**

✿ Για την ακρίβεια, ο τρόπος με τον οποίο ο Πλωτίνος λύνει το πρόβλημα είναι μέσω της Ψυχής, γιατί αυτό που εξηγεί την εμφάνιση ιδιοτήτων στα αισθητά δεν είναι ο Νοῦς ο ίδιος αλλά η Ψυχή η οποία μεταφέρει με κάποιον τρόπο τις πληροφορίες που παίρνει από τον Νοῦ.

➡ Οπότε, το ερώτημα πώς παρίσταται το νοητό στο αισθητό γίνεται στον Πλωτίνο πώς παρίσταται η Ψυχή στο σώμα, πώς παρίσταται η ατομική ψυχή στο ατομικό σώμα, πώς παρίσταται η Ψυχή του κόσμου -που και πάλι είναι η ατομική ψυχή- στο σώμα του αισθητοῦ κόσμου, στο αισθητό σύμπαν που και αυτό είναι σώμα ενιαίο.

✿ Ο Πλωτίνος χρησιμοποιεί δύο εικόνες γι' αυτήν την παρουσία. **Η αντιστροφή είναι το ότι λέει διαρκώς πως δεν πρέπει να σκεφτόμαστε ότι η Ψυχή είναι μέσα στο σώμα, αλλά το σώμα μέσα στην Ψυχή**, πράγμα που είναι περίεργο για εμάς.

Τι σημαίνει ότι το σώμα είναι μέσα στην Ψυχή;

Ο Πλωτίνος λέει πως αυτό μπορούμε να το σκεφτούμε με δύο τρόπους:

- i. Είναι σα να κρατάω ένα αντικείμενο στο χέρι μου, μία κιμωλία, η φυσική μου λέει ότι από κάθε σημείο του χεριού ασκούνται ίσες δυνάμεις στο πράγμα που κρατάω. Σ' αυτήν την εικόνα λέει ο Πλωτίνος ότι μπορούμε να σκεφτούμε ότι η κιμωλία είναι το σώμα και το χέρι είναι η Ψυχή. Η Ψυχή δεν κομματιάζεται μέσα στο σώμα, αλλά είναι κάτι που περιβάλλει το σώμα και το ζωοποιεί πλήρως.

Όλα τα σημεία της Ψυχής συγκροτούν το σώμα.

- ii. Ακόμα καλύτερο είναι ένα άλλο σχήμα: ένα δίχτυ μέσα στη θάλασσα. Από πού διαπερνάει η θάλασσα το δίχτυ, από ποια σημεία; Από παντού! Όπως η θάλασσα διαπερνά το δίχτυ και το πλημμυρίζει από κάθε σημείο του έτσι και η Ψυχή, λέει ο Πλωτίνος, διαπερνά το σώμα, το ατομικό ή το σώμα του κόσμου, και το πλημμυρίζει από κάθε σημείο του. Η Ψυχή υφίσταται σε κάθε σημείο του, ακριβώς επειδή η Ψυχή είναι μία δύναμη άυλη και άρα μπορεί να βρίσκεται παντού ταυτόχρονα.

✿ Και τα δύο σχήματα βρίσκονται εντός μίας πραγματείας του Πλωτίνου στην οποία προσπαθεί να εξηγήσει πώς παρίσταται το Όν, το *είναι*, και μάλλον σ' αυτήν την πραγματεία εννοεί το *είναι* της Ψυχής και όχι του Νοῦ, μέσα στο *γίγνεσθαι*.

✿ Η πραγματεία αυτή είναι η **VI 4-5 (Περὶ τοῦ τὸ ὄν ἐν καὶ ταῦτὸ ὄν ἅμα πανταχοῦ εἶναι ὄλον πρῶτον & Περὶ τοῦ τὸ ὄν ἐν καὶ ταῦτὸ ὄν ἅμα πανταχοῦ εἶναι ὄλον δεύτερον)** που ο Πορφύριος την έχει κόψει στα δύο. Προφανώς είναι μία ενιαία πραγματεία στην οποία ο Πλωτίνος δεν κάνει σαφή διάκριση ανάμεσα στον Νοῦ και την Ψυχή, καθώς εδώ δεν τον ενδιαφέρει κάτι τέτοιο, τον ενδιαφέρει πώς παρίσταται *είναι* μέσα στο *γίγνεσθαι*.

■ Εάν θέλουμε να εξηγήσουμε την εικόνα αυτή με φιλοσοφικούς όρους, να εξηγήσουμε γιατί ο Πλωτίνος θέλει αυτήν την αντιστροφή, και λέει με έναν κάπως προκλητικό τρόπο πως δε βρίσκουμε την Ψυχή μέσα στο σώμα αλλά το σώμα μέσα στην Ψυχή, πρέπει αυτό να το καταλάβουμε ως διαφορά σχέσης προς εαυτόν και σχέσης προς ἕτερον. Και αυτό είναι μία πλωτινική ερμηνεία του Πλάτωνα.

■ Γνωρίζουμε πως ο Πλάτων λέει ότι τα νοητά είναι προς εαυτόν και τα αίσθητά είναι προς ἕτερον, δηλαδή το αίσθητό σχετίζεται με κάτι άλλο από τον εαυτόν του και το νοητό σχετίζεται μόνο με τον εαυτό του.

Γιατί το αίσθητό σχετίζεται με κάτι άλλο από τον εαυτόν του και χρειάζεται νοηματοδότηση με κάτι διαφορετικό από το ίδιο; Για παράδειγμα, το αίσθητό που είναι ώραϊον, δεν είναι ώραϊον πλήρως, δεν είναι ώραϊον από όλες τις απόψεις, δεν είναι ώραϊον διαρκώς, γιατί ο χρόνος αλλοιώνει αυτήν την ώραϊότητα. Άρα, το χαρακτηριστικό του ώραϊου, η αιτιότητα του ώραϊου δεν τού ανήκει του αίσθητού πλήρως δεν αφίσταται, αλλά την έχει από κάπου άλλου.

Το αίσθητό βρίσκεται σε μία σχέση εξωτερικότητας με τις ιδιότητές του και αυτό είναι τό προς τό ἕτερον. Με σύγχρονους όρους, θα λέγαμε ότι το αίσθητό βρίσκεται σε μία κατάσταση ετεροσχασίας, δε σχετίζεται με τον εαυτό του αλλά με κάτι άλλο έξω από τον εαυτό του, νοηματοδοτείται από κάτι άλλο, ενώ το νοητό βρίσκεται σε μία κατάσταση αυτοσχασίας, το νοητό αυτοσχετίζεται, σχετίζεται, δηλαδή, μόνο με τον εαυτό του.

■ Αυτός είναι ένας άλλος τρόπος για να καταλάβουμε τη μονοσήμαντη σχέση τού ότι μόνο το κατώτερο σχετίζεται με το ανώτερο και όχι το ανάποδο. Η σχέση της μέθεξης δεν είναι ότι το νοητό παράγει κάτι, το παράγει μεν αλλά δεν έχει την πρόθεση να το κάνει αυτό. Το φως εξαρτάται από τη φωτεινή πηγή και όχι το αντίστροφο.

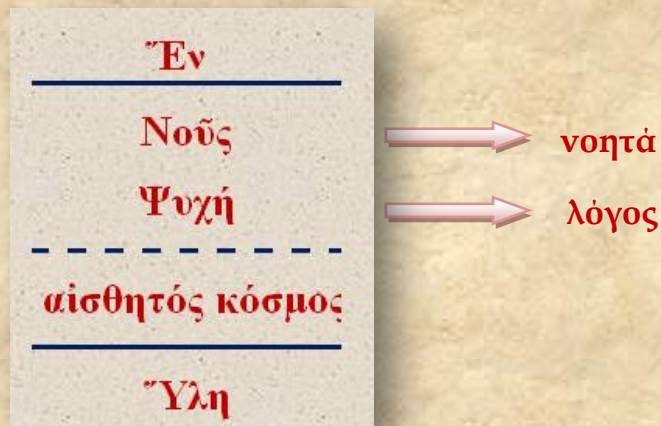
Το φως, για παράδειγμα, ετεροσχετίζεται, γιατί είναι το αποτέλεσμα της φωτεινής πηγής, ενώ η φωτεινή πηγή σχετίζεται μόνο με τον εαυτό της. Οπότε, για να καταλάβουμε πως σχετίζονται αυτά τα δύο, δε θα πούμε ότι η φωτεινή πηγή βρίσκεται μέσα στο φως γιατί δεν έχει νόημα, αλλά θα πούμε πως το φως βρίσκεται μέσα στη φωτεινή πηγή, με την έννοια ότι παράγεται από αυτήν.

Οπότε, αυτός είναι ένας τρόπος για να καταλάβουμε την ένότητα και την πολλαπλότητα ως μία αντίθεση ανάμεσα σε μία σχέση προς εαυτόν και σε μία σχέση προς ἕτερον. Η ένότητα ταυτίζεται με τον εαυτό της, η πολλαπλότητα προϋποθέτει την ένότητα για να είναι πολλαπλή, δηλαδή όπως λέει ο Πλωτίνος: *όταν λέω αυτά είναι πολλά μήλα επάνω στο τραπέζι, προϋποθέτω ότι είναι περισσότερα του ενός*. Προϋποθέτω την έννοια του ενός για να πω πολλά. Η έννοια *πολλά* χρειάζεται την έννοια του *ενός* για να κατανοηθεί, αλλιώς δεν έχει μία σημασία αυτόνομη.

■ Έχει ειπωθεί ότι ο αίσθητός κόσμος παράγεται από την Ψυχή και όχι από τον Νοῦ, επίσης έχει ειπωθεί ότι αυτό που παρίσταται ως ιδιότητα στο αίσθητό δεν είναι ακριβώς το ίδιο το νοητό, αλλά το νοητό μέσω της Ψυχῆς.

- Αυτή είναι μία έννοια, ένας όρος, επίσης ένας τεχνικός όρος, που συναντάμε στον Πλωτῖνο και ονομάζεται *Λόγος*.

Σχήμα 5

Η αντιστοίχιση της Ψυχῆς στον λόγο και του Νοῦ στα νοητά.

- Τα νοητά τα οποία είναι τα περιεχόμενα του Νοῦ είναι κατά μία έννοια οι πληροφορίες που αντλεί η Ψυχή από τον Νοῦ για να παραγάγει τον αἰσθητό κόσμο. Και αυτό τώρα αποτελεί μία εικόνα.
- Έχω ἤδη αναφέρει πως ο Πλωτῖνος προσπαθεῖ να αποφύγει με κάθε τρόπο τις εικόνες του τεχνίτη. Πιο συγκεκριμένα, ο Πλωτῖνος προσπαθεῖ να αποφύγει τον τεχνίτη που φτιάχνει κάτι με βάση κάποιες γνώσεις, που ἔχει ἀρχές ἢ πρότυπα για να κατασκευάσει αυτό που θέλει να κατασκευάσει. θέλει να αποφύγει αυτήν την εικόνα επειδή αυτή φέρει ζητήματα βούλησης, πρόθεσης και σχεδιασμοῦ και ἔχει επίσης κάποιον σκοπό. Η ἀτέλεια και το κακό του κόσμου, στην περίπτωση αυτής της εικόνας του δημιουργοῦ, θα πιστωθεῖ στον δημιουργό.
- Παρά ταῦτα, ο Πλωτῖνος δεν μπορεί να αποφύγει πλήρως αυτές τις εικόνες: η Ψυχή είναι αυτή η οποία φτιάχνει τον αἰσθητό κόσμο.

Η ψυχή ὅμως μεταφέρει, δε σχεδιάζει να φτιάξει τον αἰσθητό κόσμο, τα περιεχόμενα του Νοῦ στον αἰσθητό κόσμο.

Γιατί χρειάζεται ο Πλωτῖνος τον ενδιάμεσο, γιατί χρειάζεται την Ψυχή ως αυτό το πράγμα που μεταφέρει τα περιεχόμενα του νοητοῦ κόσμου στον αἰσθητό; Γιατί να μην πει ο Πλωτῖνος πως ἔχουμε τον νοητό κόσμο και τον αἰσθητό κόσμο και ο αἰσθητός κόσμος με πλατωνικό τρόπο είναι ἀπείκασμα του νοητοῦ κόσμου, είναι εικόνα του νοητοῦ;

Γιατί ο Πλωτῖνος θέλει να αποφύγει μία από τις πιο σημαντικές κριτικές που ἔχουν γίνει στο πλατωνικό σχῆμα από τον Ἀριστοτέλη. Ο Ἀριστοτέλης λέει στο Α' στο *Μετά τὰ Φυσικά*, και αυτήν την κριτική την επαναλαμβάνει στο Ζ', ὅτι ο νοητός κόσμος για τους Πλατωνικούς είναι ἓνα ἀντίγραφο του αἰσθητοῦ.

Όταν φτιάχνεις δύο κόσμους και λες ότι ο αισθητός είναι απείκασμα του νοητού κόσμου, τι είναι ο νοητός κόσμος στην πραγματικότητα;

Βλέπεις τον αισθητό κόσμο και λες το εξής: για να υπάρχει αυτός, πρέπει να υπάρχει ένας ολόιδιος με αυτόν σε άλλο επίπεδο. Οπότε, προσπαθείς να λύσεις ένα πρόβλημα διπλασιάζοντάς το. Προσπαθείς να εξηγήσεις τον αισθητό κόσμο και φτιάχνεις έναν άλλον ολόιδιο με αυτόν που διαφέρει μόνο στο γεγονός πως είναι νοητός, σε τίποτα άλλο.

Και πώς διαφέρουν οι δύο αυτοί κόσμοι; Γιατί να εξηγήεις τον αισθητό κόσμο με έναν αναδιπλασιασμό;

Ο Πλάτων το έχει υπ' όψιν του το πρόβλημα αυτό και ένας λόγος που γράφει τον *Τίμαιο* είναι το ότι γνωρίζει το συγκεκριμένο πρόβλημα. Γιατί εάν όντως πούμε πως ο αισθητός κόσμος είναι απείκασμα του νοητού, άρα υποθέτουμε ότι για να υπάρχει αυτός πρέπει να υπάρχει άλλος ένας κόσμος, πρέπει να εξηγήσουμε γιατί οι δύο αυτοί κόσμοι διαφέρουν.

Η κριτική του Αριστοτέλη εντοπίζεται στη διαφορά αυτών των δύο κόσμων.

Αυτό που κάνει ο Πλάτων στον *Τίμαιο* είναι να **εισαγάγει μία έννοια της ύλης** και να πει ότι η διαφορά του νοητού από το αισθητό είναι το ότι το αισθητό βρίσκεται στη *χώρα*, την οποία δεν την αναφέρει ως ύλη. Πιθανώς να μην εννοούσε την ύλη όπως ο Αριστοτέλης την εννοούσε, ωστόσο ο Αριστοτέλης μετά την ονομάζει ύλη και βάζει και τη χώρα μέσα· ονομάζει ύλη συλλήβδην όλο αυτό το υλικό υπόστρωμα που βρίσκουμε στον αισθητό κόσμο στον *Τίμαιο*.

Η χώρα, λοιπόν, που είναι κατά μία έννοια ο χώρος, το υλικό υπόστρωμα του αισθητού κόσμου είναι αυτό το οποίο εξηγεί τη διαφορά ανάμεσα στους δύο κόσμους. Αυτό όμως δεν είναι αρκετό για τον Πλωτίνο.

Το πρόβλημα του Πλάτωνα δεν είναι ότι υπάρχει ένας ανθρώπινος και ένας θεϊκός κόσμος οι οποίοι αλληλοεπηρεάζονται, το πρόβλημά του είναι ότι οι ιδιότητες του αισθητού δεν εξηγούνται από μόνες τους, χρειάζονται άναγωγή σε κάτι που μπορεί να εξηγήσει την εμφάνισή τους. Και έτσι υποθέτουμε πως υπάρχουν κάποια νοητά αντικείμενα τα οποία εξηγούν τις ιδιότητες των αισθητών.

Εδώ ακριβώς βρίσκεται η κριτική που κάνει ο Αριστοτέλης στον Πλάτωνα.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο Πλάτων θέλει να εξηγήσει την παρουσία της ομοιότητας, της λευκότητας, του δικαίου στο αισθητό και τι κάνει; Την αφαιρεί από το πράγμα και την κάνει αυτόνομη, λέγοντας, για παράδειγμα, ότι υπάρχει η Ίδεια της Δικαιοσύνης. Κατά τον τρόπο αυτό, κάνοντας τον κόσμο που έχει δύο, τι καταφέρνει να εξηγήσει;

Ο Πλάτων βρίσκεται αντιμέτωπος με ακόμα μεγαλύτερα προβλήματα όπως με το πώς συνδέονται οι δύο κόσμοι και γιατί να συνδέονται.

- ❁ Ο Πλωτίνος θεωρεί πως το επιχείρημα του Πλάτωνα είναι ισχυρό. Πράγματι, οι ιδιότητες του αισθητού δεν εξηγούνται από μόνες τους, γιατί μεταβάλλονται, γιατί εξαφανίζεται η μία ιδιότητα και παίρνει τη θέση της μία αντίθετή της. **Ακριβώς αυτό είναι το πρόβλημα του γίνεσθαι, αλλά η πλατωνική λύση χρειάζεται διόρθωση.**

Τι κάνει ο Πλωτίνος;

- ❁ Για να μην κάνει τον νοητό κόσμο αντίγραφο του αισθητού κόσμου, ο Πλωτίνος χρησιμοποιεί την Ψυχή ως ενδιάμεσο. Αυτό το σχήμα του Νοῦ και της Ψυχῆς είναι ένα σχήμα που δεν το παράγει πρώτος ο Πλωτίνος, αλλά είναι ένα σχήμα διαφορετικό του πλατωνικού στο οποίο ο Νοῦς είναι μία ιδιότητα της Ψυχῆς, δεν είναι κάτι χωριστό από την Ψυχή.
- ❁ Στον *Τίμαιο* η Ψυχή νοεῖ, ο Νοῦς είναι κάτι που ανήκει στην Ψυχή. Αυτό που είναι χωριστό είναι το νοητό πρότυπο, δηλαδή η Ἴδέα· τις Ἰδέες τις θεωρεῖ ο δημιουργός για να φτιάξει τον αισθητό κόσμο. Αλλά, στον *Τίμαιο*, δεν ταυτίζονται οι Ἰδέες με τον Νοῦ. Αυτό είναι μία ερμηνεία που επικρατεῖ μετέπειτα στην παράδοση των σχολιαστών του *Τιμαίου*.
- ❁ Στην εποχή που ονομάζουμε Μεσοπλατωνισμό φαίνεται ὅτι οι Ἰδέες, το νοητό πρότυπο νοούνται ἀπὸ τους σχολιαστὲς ὡς οἱ σκέψεις που εἶναι στον Νοῦ του Θεοῦ. Κάτι που δεν ισχύει στον Πλωτῖνο ὅπου ο Νοῦς νοεῖ τα περιεχόμενά του.

Τι κάνει ἐδῶ ἡ Ψυχή; Ἡ Ψυχή εἶναι μία ὄντοτητα δημιουργική ἡ ὁποία παραλαμβάνει τὰ περιεχόμενα τοῦ νοητοῦ καὶ τὰ διαρθρώνει με τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ παραχθεῖ ἀπὸ αὐτὴν τὴ διάρθρωση ὁ αἰσθητὸς κόσμος.

Επομένως, στον Πλωτῖνο ὁ αἰσθητὸς κόσμος δεν παράγεται ὡς εἰκόνα τοῦ νοητοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργικῆς δυνάμεις τῆς Ψυχῆς. Τι σημαίνει αὐτό; Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος κατὰ μία ἔννοια διαθέτει τὰ ἴδια περιεχόμενα με τὸν Νοῦ καὶ ἀρα κατὰ αὐτὴν τὴν ἔννοια τοῦ μοιάζει.

Ὁ Νοῦς εἶναι ἀρχέτυπο τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὁ τρόπος ὅμως με τὸν ὁποῖο εἶναι διαρθρωμένα αὐτὰ τὰ περιεχόμενα στον αἰσθητὸ κόσμο δεν εἶναι ὁ ἴδιος με τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο εἶναι διαρθρωμένα αὐτὰ τὰ περιεχόμενα στον νοητὸ κόσμο.

Ἡ δομὴ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ δομὴ τοῦ νοητοῦ κόσμου.

- ❁ Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψη, εἰάν δοῦμε τὴ δομὴ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, δε μοιάζει ὁ αἰσθητὸς κόσμος με τὸν νοητὸ κόσμο, ἡ δομὴ αὐτὴ ἀνήκει στην Ψυχή.

Ποια είναι η σημασία τού ότι η δομή του αίσθητου κόσμου ανήκει στην Ψυχή;

Η σημασία έγκειται στο ότι έχουμε ελευθερία επιπέδων. έχουμε διαφορετικότητα επιπέδων. Εάν δεν υπήρχε διαφορά δομής, τότε το σχήμα θα ήταν απολύτως ντετερμινιστικό.

Η Ψυχή τα διαρθρώνει τα περιεχόμενα του Νοῦ με διαφορετικό τρόπο γιατί είναι αυτόνομη. Εάν ήταν μία απλή απορροή, εάν είχαμε μία κατώτερη έκφανση του επιπέδου χωρίς διαφορά δομής, τότε το επίπεδο δε θα είχε καμία αυτονομία. Άρα ούτε και εμείς δε θα μπορούσαμε να αναχθούμε στο νοητό, δε θα μπορούσαμε ν' αλλάξουμε επίπεδο. Το γεγονός ότι μπορούμε να κάνουμε φιλοσοφία και άρα να γνωρίσουμε το νοητό, οφείλεται στο γεγονός της αὐτοσυγκρότησης.

Η αὐτοσυγκρότηση είναι αυτή η οποία επιτρέπει την ελευθερία των επιπέδων.

Η δυσκολία στο σχήμα της διπλής ενέργειας, της παραγωγής του κατώτερου από το ανώτερο έγκειται στο ότι πρέπει να σκεφτούμε την εξωτερική ενέργεια της ἀρχῆς ως διαφορετική από την ἀρχή και ταυτόχρονα ως εξαρτημένη από αυτήν.

Ο Πλωτῖνος, λοιπόν, επιχειρεί να αντιμετωπίσει τη δυσκολία αυτή μέσω της προσπάθειάς του να διατηρήσει ταυτόχρονα όχι μόνο την ὄντολογική εξάρτηση από την ἀρχή στο κάθε επίπεδο, αλλά και την ελευθερία, την αυτονομία του κάθε επιπέδου, τη διαφορετικότητα των επιπέδων.

Όμως, εάν πάρουμε το παράδειγμα του φωτός και της φωτεινής πηγῆς, μπορούμε να μελετήσουμε το φως ἢ να προσπαθήσουμε να το μελετήσουμε, εάν θεωρήσουμε πως η φυσική έχει ως αντικείμενό της το φως, το οποίο δεν είναι απολύτως βέβαιο, αυτόνομα από τη φωτεινή πηγή, δηλαδή να προσπαθήσουμε να εξετάσουμε τη φύση του φωτός χωρίς αναφορά στη φωτεινή πηγή. Ταυτόχρονα, όμως, δεν μπορούμε να ξεχάσουμε πως το φως υπάρχει χάριν στη φωτεινή πηγή.

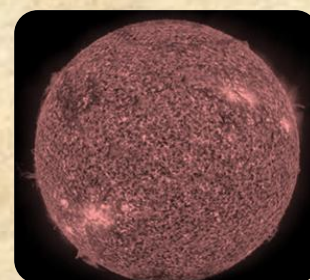
Ο ὅρος ὑπαρξης του φωτός είναι η φωτεινή πηγή.

Αυτή η προσπάθεια να διακριθεί ταυτόχρονα η εξάρτηση τού κάθε επιπέδου από την ἀρχή, ἢ της δευτερογενούς ἀρχῆς από την πρωτογενή ἀρχή, και η ελευθερία της ἀρχῆς δημιουργεί μία ένταση στη σκέψη του Πλωτίνου.

Πρόκειται για μία πολύ ενδιαφέρουσα ένταση από φιλοσοφικής πλευράς η οποία ποτέ δε λύνεται πλήρως.

Εικόνα 5 Ο Ἡλιος, η φωτεινή πηγή.

Εικόνα 6
Το ηλιακό φως ορατό από τη Γη.

Η ένταση δε λύνεται ποτέ πλήρως, διότι όπως έχει ήδη ειπωθεί ο Πλωτίνος ταυτόχρονα προσπαθεί να διατηρήσει την αυτονομία του κάθε επιπέδου της πραγματικότητας, ενώ, από την άλλη, επιμένει στην ιεραρχική δομή της πραγματικότητας, στη θέση, δηλαδή, ότι κάθε επίπεδο, κάθε βαθμίδα της πραγματικότητας εξαρτάται από μία άρχη όντολογικά προγενέστερη:

η Ψυχή εξαρτάται από τον Νοῦ,

ο Νοῦς εξαρτάται από το Ἔν

■ Και το παραπάνω ισχύει έως ότου να φθάσουμε σε μία άρχη η οποία αποκαλύπτεται με απόλυτη προφάνεια ότι δεν αναφέρεται σε καμία άλλη, παρά μόνο κατά μία έννοια στον έαυτό της. Τι σημαίνει αυτό το κατά μία έννοια; Εάν αναγκαστούμε να θέσουμε το ερώτημα στο επίπεδο του Ἐνός για το ποιο είναι το αίτιο του Ἐνός; Θα απαντήσουμε, λέει ο Πλωτίνος, παρόλο που είναι καταχρηστικό αυτό, ότι το Ἔν είναι αίτιο του εαυτού του.

■ Έχουμε μία πρώτη εμφάνιση της έννοιας της *causa sui* (αὐταίτιο - αίτιο έαυτού) που είναι γνωστή από τη νεότερη φιλοσοφία. Ο Πλωτίνος δεν ορίζει το Ἔν ως αίτιο έαυτού, αλλά μας λέει ότι εάν κάποιος μας ρωτήσει ποιο είναι το αίτιο του Ἔν, θα πούμε ο έαυτός του, δεν μπορούμε να βρούμε άλλο αίτιο.

Αυτός είναι ένας τρόπος να πούμε πως η πρώτη άρχη, το Ἔν δεν αναφέρεται σε τίποτα άλλο. Δεν έχει άλλη άρχη.

■ Επιμένοντας στην ένταση μεταξύ ελευθερίας και εξάρτησης, η προσπάθεια να διατηρηθεί η ανεξαρτησία του κάθε επιπέδου της πραγματικότητας επιτυγχάνεται μέσω του σχήματος της έπιστροφής που αναφέρθηκε προηγουμένως.

Η έπιστροφή δείχνει ότι το κάθε επίπεδο αυτοσυγκροτείται ως διαφορετικό από την άρχη του.

■ Η προσπάθεια, λοιπόν, μέσω αυτής της θεωρίας της έπιστροφής που επιτρέπει την αυτοσυγκρότηση των επιπέδων, η προσπάθεια να διατηρηθεί η αυτονομία αυτών των επιπέδων σώζει το σύστημα του Πλωτίνου από τον ντετερμινισμό.

Εάν δεν υπήρχε η αυτονομία των επιπέδων, δε θα μπορούσαμε να κάνουμε φιλοσοφία. Γιατί δε θα μπορούσαμε να κάνουμε φιλοσοφία; Τι μας δείχνει η φιλοσοφία; Μας δείχνει ότι εμείς ανήκουμε στο επίπεδο της Ψυχής, αλλά μπορούμε να αναχθούμε από τη γνώση του εξωτερικού κόσμου στη γνώση των άρχων που διέπουν τον εξωτερικό κόσμο, γι' αυτόν τον λόγο κάνουμε φιλοσοφία.

Εάν δεν υπήρχε αυτή η ελευθερία, δε θα μπορούσαμε να *έπιστρέψουμε* στις άρχες, θα παραμέναμε μόνο στο δικό μας επίπεδο. Εάν το κάθε επίπεδο ήταν απλώς αυτό που είναι χωρίς τη δυνατότητα να αναχθεί στα προηγούμενα, δε θα μπορούσαμε να κάνουμε φιλοσοφία.

Οπότε ο Πλωτίνος πρέπει να διατηρήσει αυτό το πράγμα: από τη μία πλευρά, έχουμε αυτήν την όντολογική εξάρτηση η οποία είναι ντετερμινιστική, από την άλλη, την ελευθερία επιστροφής. Εάν δεν υπήρχε αυτή η ελευθερία, τότε η απόσταση που χωρίζει την Ψυχή από τον Νοῦ και από το Ἔν δε θα ήταν προσπελάσιμη.

Πώς είναι δυνατόν η αυτοσυγκρότηση και η αυτονομία του κάθε επιπέδου να εγγυάται την ελευθερία αυτή, τη δυνατότητα να πάω πίσω και να γνωρίσω τις ἀρχές;

Ας θεωρήσουμε ότι έχω αυτήν την όντολογική εξάρτηση, ταυτόχρονα ο Πλωτίνος μού επιτρέπει σε κάθε επίπεδο να έχω αυτοσυγκρότηση, άρα το καθένα επίπεδο να αυτοσυγκροτείται ως διαφορετικό από το άλλο. Αυτό όμως δε θα σήμαινε πως κάθε επίπεδο μπορεί να επιστρέψει, δηλαδή να φύγω από το επίπεδο της Ψυχής και να πάω στο επίπεδο του Νοῦ, βρίσκομαι σε διαφορετικό επίπεδο.

Πώς είναι δυνατό να γνωρίσω το άλλο επίπεδο, εφόσον έχω αυτοσυγκροτηθεί σε ένα επίπεδο διαφορετικό από το άλλο;

Η αυτοσυγκρότηση μού επιτρέπει να σκέφτομαι αυτόνομα από το άλλο επίπεδο, αλλά πώς μπορώ να σκεφτώ κάτι άλλο από τον εαυτό μου, εφόσον έχω αυτοσυγκροτηθεί σε ένα επίπεδο αυτόνομα από την ἀρχή μου; Αυτό είναι ακριβώς ό,τι μου επιτρέπει αυτή η όντολογική εξάρτηση.

Η αυτοσυγκρότηση δεν αναιρεί την όντολογική εξάρτηση από την ἀρχή. Αυτό που κάνει η αυτοσυγκρότηση είναι ότι ανακαλύπτω την ἀρχή ως όρο δυνατότητας της δικής μου συγκρότησης.

Όπως ειπώθηκε πριν ότι η επιστροφή δεν είναι πλήρως δυνατή. Η Ψυχή δεν μπορεί να επιστρέψει στον Νοῦ όπως είναι ο Νοῦς ούτε ο Νοῦς να επιστρέψει στο Ἔν όπως είναι το Ἔν, μπορεί όμως να επιστρέψει στον εαυτό του ως παράγωγο του Ἐνός.

Αυτό που ανακαλύπτω μέσω της φιλοσοφίας, λέει ο Πλωτίνος, δεν είναι ούτε το Ἔν ως Ἔν ούτε τον Νοῦς ως Νοῦ, αυτό που ανακαλύπτω είναι τον εαυτό μου ως κάτι που προσδιορίζεται από τον Νοῦ και το Ἔν, ως κάτι που προϋποθέτει τον Νοῦ και το Ἔν.

Η επιστροφή, λοιπόν, μέσω της φιλοσοφίας, αυτό στο οποίο τελικά καταλήγει η ἀναγωγή που είναι η ίδια η φιλοσοφία, είναι η ανακάλυψη του εαυτοῦ.

❁ Ο Πλωτίνος έχει μία πολύ ωραία εικόνα γι' αυτό σε μία από τις πρώιμες πραγματείες του, στην **VI 9**, που είναι η **Περὶ τάγαθοῦ ἢ τοῦ ἑνός**. Η φιλοσοφική ἀναγωγή, λέει ο Πλωτίνος, είναι κάπως σαν τη μύηση στα μυστήρια. Ο μνημένος μπαίνει πρώτα στο εξωτερικό μέρος του ναού εκεί όπου βρίσκονται τα αγάλματα και ο τελικός προορισμός είναι να μπει στο άδυτο του ναού. Ο χώρος που είναι για όλους και όχι για τους λίγους, ο χώρος με τα αγάλματα παρομοιάζεται με τον Νοῦ, τα αγάλματα είναι τα νοητά.

❁ Μπαίνω στον χώρο του νοητοῦ κόσμου εκεί βλέπω τα αγάλματα των θεῶν που είναι τα νοητά και αφού μείνω αρκετό χρόνο σ' αυτό το κομμάτι του ναού και είμαι έτοιμος να προχωρήσω στο άδυτο, εισέρχομαι στο άδυτο. Και τι υπάρχει στο άδυτο; Τίποτα! Η είσοδος στο άδυτο είναι είσοδος ἐπιστροφῆς στον ἐαυτό μου. Δε βρίσκω το Ἔν, βρίσκω τον ἐαυτό μου αλλά πλέον τον πραγματικό μου ἐαυτό μέσα από τη συνειδητοποίηση πως εγώ είμαι αυτό το πράγμα που έχει συγκροτηθεί από τον Νοῦ και από την ἀρχή του Νοῦ.

Εικόνα 7
Είσοδος στο άδυτο ναού.

➡ Άρα, η φιλοσοφία είναι μία ἐπιστροφή στον ἐαυτό, αλλά όχι στον εξωτερικό ἐαυτό, στον ἐαυτό, δηλαδή, που γνωρίζει τα εξωτερικά αντικείμενα μέσω της αισθητηριακής αντίληψης, αλλά στον ἐαυτό που έχει αποκτήσει συνείδηση ότι ανήκει στον νοητό κόσμο και αυτός ο νοητός κόσμος εξαρτάται από μία άλλη ἀρχή ἀρρητη που τού επιτρέπει να είναι αυτό που είναι, που τού επιτρέπει να είναι κάτι που αναφέρεται στον ίδιο τον ἐαυτό, κάτι αυτοαναφορικό, ο νοητός κόσμος ως αναφορά στον ἐαυτό του.

Αυτή η εικόνα περιγράφει, εάν όχι τη βασικότερη, την πιο κεντρική θέση στη φιλοσοφία του Πλωτίνου., μία θέση που δε βρίσκουμε στους άλλους Νεοπλατωνικούς οι οποίοι δεν τη δέχθηκαν, αλλά, θεωρώ ότι είναι η πιο ενδιαφέρουσα και η πιο γόνιμη θέση της φιλοσοφίας του Πλωτίνου:
ἔσμεν ἕκαστος κόσμος νοητός -είμαστε ο καθένας από εμάς ο νοητός κόσμος, όχι ένας νοητός κόσμος, αλλά ο νοητός κόσμος.

❁ Το παραπάνω με έναν πιο μοντέρνο τρόπο ερμηνεύεται ως εξής: ο καθένας από εμάς είναι μία προοπτική πάνω στον νοητό κόσμο. Και αυτό ανακαλύπτουμε μέσω της φιλοσοφίας, σ' αυτό στοχεύει η ἀναγωγή.

❁ Για να ολοκληρώσουμε αυτήν την παρουσίαση του προβλήματος της παρουσίας των νοητῶν στον αἰσθητό κόσμο, της παρουσίας της Ψυχῆς στο σώμα, του προβλήματος της μέθεξης που έχει κληρονομήσει ο Πλωτίνος από τον Πλάτωνα, στον Πλωτίνo αντικαθίσταται η έννοια της μέθεξης με μία έννοια έκφρασης.

❁ Το αισθητό δεν κατανοείται στον Πλωτῖνο ως κάτι που μετέχει του νοητοῦ αλλά ως κάτι που αποτελεί έκφραση, εκδήλωση, ξετύλιγμα του νοητοῦ. Γι' αυτό και ο Πλωτῖνος επιμένει στη διαφορετική δομή.

❁ Για να το δούμε αυτό, ας πάρουμε το παράδειγμα ενός ζωγραφικού πίνακα, ενός τοπίου. Έχω ήδη αναφέρει ότι το γεγονός της τέχνης να νοείται ως έκφραση και όχι ως μίμηση στους νεότερους χρόνους οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον Πλωτῖνο.

❁ Μπορούμε να πούμε πως το ζωγραφισμένο τοπίο είναι έκφραση του πραγματικού τοπίου, αυτό σημαίνει πως δεν είναι αποτύπωση μιμητική του πραγματικού τοπίου αλλά, με τη διαμεσολάβηση του καλλιτέχνη, είναι έκφραση της ουσίας με κάποιον τρόπο του τοπίου. Αν δούμε ένα τοπίο του Βανγκόγκ δε θεωρούμε ότι ο ζωγράφος έχει φωτογραφίσει έναν χώρο, αλλά θεωρούμε ότι είναι ο τρόπος με τον οποίο ο καλλιτέχνης βλέπει αυτό το τοπίο και αποτυπώνει την ἀλήθεια, την ουσία του.

Εικόνα 8

Vincent van Gogh - Σιτοχώραφο με Κοράκια (Wheat Field with Crows), 1890, Λάδι σε καμβά, Amsterdam, Van Gogh Museum.

❁ Αυτή η έκφραση, αυτή η έννοια της έκφρασης επιτρέπει δύο πράγματα:

- i. την *ελευθερία* του αντικείμενου έναντι της πηγής, δηλαδή το τοπίο του Βανγκόγκ δεν είναι η φωτογραφία, άρα είναι ελεύθερη αποτύπωση με κάποιο τρόπο του εξωτερικού τοπίου
- ii. και ταυτόχρονα την *εξάρτηση*, καθώς ο ζωγράφος προσπαθεί να αποτυπώσει το φως, το παιχνίδι του φωτός επάνω στο σιτοχώραφο, το πώς, δηλαδή, ο ίδιος ο καλλιτέχνης το προσεγγίζει αυτό.

➡ Οπότε, στον Πλωτῖνο η Ψυχή είναι έκφραση του νοητοῦ με αυτόν τον τρόπο, δεν κατασκευάζει η ίδια το αντικείμενο αλλά το ερμηνεύει. Από αυτήν την άποψη, **κάθε Ψυχή είναι μία διαφορετική ερμηνεία του νοητοῦ.**

Γι' αυτό η Ψυχή στον Πλωτῖνο ονομάζεται *Λόγος του Νοῦ* και τα περιεχόμενά της που είναι νοητά περιεχόμενα ονομάζονται *Λόγοι*.

η Ψυχή ➡ ο Λόγος του Νοῦ

τα νοητά περιεχόμενα της Ψυχῆς ➡ οι Λόγοι

❁ Ο *Λόγος* στα αρχαία είναι ίσως η πιο πολύσημη λέξη που έχουμε· έχει μία τεράστια πολυσημία. Σημαίνει λόγος, διανομή, ομιλία, αναλογία, λογική ικανότητα, έννοια.

❁ Ο Λόγος στον Πλωτῖνο ἔχει δύο σημασίες:

ἐκφραση ↔ ὅταν χρησιμοποιεῖται για την Ψυχή

σπερματικός λόγος ↔ που εἶναι μία στωική ἔννοια

Ο λόγος με την ἔννοια της ἐκφρασης θα αναλυθεῖ στην πραγματεία για τον χρόνο και αἰωνιότητα.

? Τι εἶναι ο σπερματικός λόγος στους Στωικούς; Εἰάν θέλαμε να τον περιγράψουμε με ἕναν σύγχρονο ὄρο, θα λέγαμε γενετική πληροφορία. Το σπέρμα εἶναι ο σπόρος, ο σπόρος του δέντρου που πέφτει στη γη περιλαμβάνει ὅλες τις πληροφορίες που χρειάζεται το δέντρο για να αναπτυχθεῖ.

? Τι εἶναι, λοιπόν, ο σπερματικός λόγος; Εἶναι ὅλες οι πληροφορίες που περιέχονται μέσα σε κάθε πράγμα και αναπτύσσονται, ἐξηγούν την ἀνάπτυξη του πράγματος.

? Τι εἶναι οι Λόγοι στην Ψυχή; Εἶναι αὐτή η πληροφορία που φέρει η Ψυχή μέσα της και που τῆς δίνει τη δυνατότητα να παράγει τα αἰσθητά αντικείμενα, εἶναι οι δομές των επιμέρους αἰσθητῶν αντικειμένων. Ἀλλά στον Πλωτῖνο αὐτές τις δομές τις συγκροτεῖ η ἴδια η Ψυχή για να ἀποφύγει το γνωστό πρόβλημα να εἶναι ο νοητός κόσμος ἀντίγραφο του αἰσθητοῦ.

❁ Υπενθυμίζοντας την κριτική του Ἀριστοτέλη στον Πλάτωνα, ο Ἀριστοτέλης ἀπευθύνεται στον Πλάτωνα ως ἐξῆς: *παρουσιάζεις τον αἰσθητό κόσμο ως ἀντίγραφο του νοητοῦ, ἀλλά στην πραγματικότητα ἔχεις κάνει το νοητό ἀντίγραφο του αἰσθητοῦ κόσμου. Ἐχεις πάρει τον αἰσθητό κόσμο που ἔχεις μπροστά σου και υποθέτεις την ὕπαρξη ενός ἄλλου κόσμου που εἶναι ἀντίγραφο του αἰσθητοῦ.*

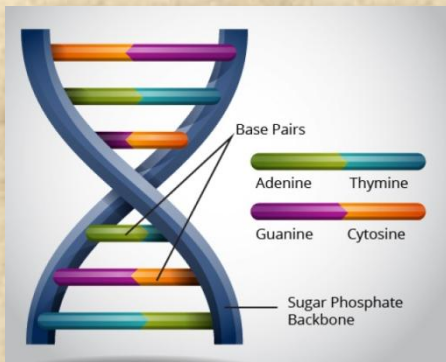
❁ Ο Πλωτῖνος θέλει να ἀποφύγει το πρόβλημα να εἶναι ο νοητός κόσμος ἀντίγραφο του αἰσθητοῦ, γι' αὐτόν τον λόγο λέει ὅτι τα βασικά δομικά στοιχεία του αἰσθητοῦ κόσμου βρίσκονται στο νοητό, ἀλλά τη δομή τη φτιάχνει η Ψυχή. Αὐτό θα μπορούσε να παρομοιαστεῖ με τον ἀρχιτέκτονα που παίρνει τα δομικά υλικά, την ἄμμο, το τσιμέντο, τα τούβλα για να φτιάξει ἕνα σπίτι, ἀλλά το σπίτι δε βρίσκεται στα δομικά υλικά, βρίσκεται στο μυαλό του ἀρχιτέκτονα. Ἀλλιῶς, ο ἀρχιτέκτονας δίνει τη δομή στο σπίτι.

❁ Στο σχῆμα του Πλωτῖνου, τη δομή τη δίνει η Ψυχή. Η Ψυχή εἶναι δημιουργική δύναμη, δεν εἶναι ἀπλῶς κάτι που μεταφέρει μία πληροφορία ἀπὸ τον Νοῦ στον αἰσθητό κόσμο, ἀλλά εἶναι αὐτή που συνδυάζει τις πληροφορίες και φτιάχνει τα επιμέρους αἰσθητά σώματα. Και με αὐτόν ἀκριβῶς τον τρόπο ο Πλωτῖνος προσπαθεῖ να ἀποφύγει το πρόβλημα του καθρεφτισματος, της ἀντανάκλασης του αἰσθητοῦ κόσμου στο νοητό. Γι' αὐτόν τον λόγο η Ψυχή χρειάζεται να εἶναι ὡς ἐπίπεδο ἀυτόνομη, να μὴν εἶναι ἀπλῶς ἀεῖκασμα του νοητοῦ.

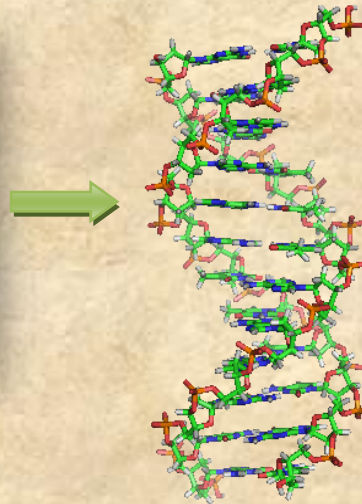
Η Ψυχή εἶναι μία παραγωγική δύναμη η οποία παράγει διαρκῶς τον κόσμο.

❁ Η Ψυχή μπορεί να παράγει και νέες μορφές, παρόλο που για τον Πλωτῖνο και γι' αυτήν την παράδοση ο κόσμος είναι όμοιος. Εάν όμως για παράδειγμα τού λέγαμε ότι εμφανίστηκε και η τάδε μορφή, ο Πλωτῖνος δε θα είχε πρόβλημα, θα έλεγε πως την έφτιαξε η Ψυχή, τα υλικά έτσι και αλλιώς τα έχουμε, είναι τα ίδια.

❁ Ένας εύστοχος τρόπος για να καταλάβουμε πώς λειτουργεί η Ψυχή είναι το DNA, το δομικό υλικό της ζωής το οποίο έχει τέσσερις πρωτεΐνες, αλλά οι συνδυασμοί του είναι σχεδόν άπειροι.

Εικόνα 9 Βασική δομή του DNA: από τα τέσσερα βασικά στοιχεία (αδενίνη, θυμίνη, κυτοσίνη, γουανίνη) σε άπειρους συνδυασμούς.

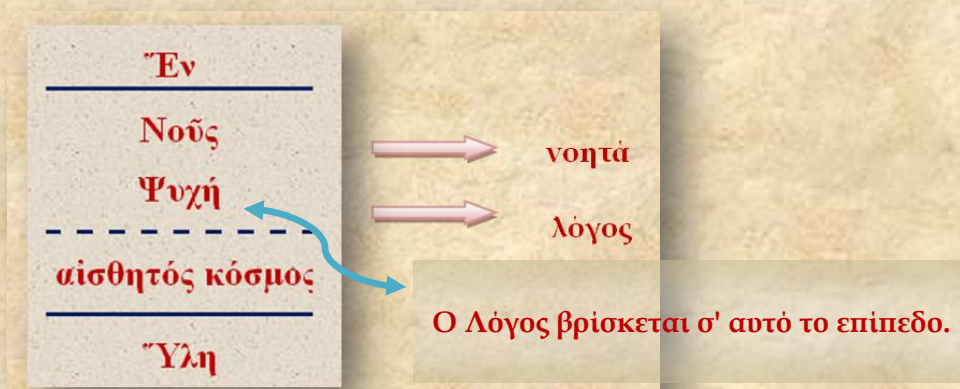

Εικόνα 10 Τμήμα DNA σε τρισδιάστατη απεικόνιση.

❁ Αυτό είναι ακριβώς το σχήμα που μπορούμε να σκεφτούμε για την Ψυχή, πως έχει, δηλαδή, κάποιες βασικές πληροφορίες οι οποίες είναι τα νοητά και από εκεί και πέρα οι δομές γίνονται από την ίδια.

❁ Από αυτήν την άποψη, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι:

- i. οι Λόγοι είναι οι πληροφορίες που έχει η Ψυχή από τα νοητά,
- ii. οι μορφοποιητικές αρχές που βρίσκονται στην Ψυχή και που εξηγούν την εμφάνιση των αισθητών σωμάτων είναι οι δομές που η ίδια η Ψυχή προσδίδει στον αισθητό κόσμο.

Σχήμα 6

Η σχέση του Λόγου με την Ψυχή.

- ❖ Ο Λόγος βρίσκεται στο επίπεδο της Ψυχῆς, σε κάποιες, όμως, από τις πραγματείες του (στην **VI 7**), ο Πλωτίνος ονομάζει Λόγο και τον Νοῦ.
- ❖ Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον πως κάποια στιγμή ο Πλωτίνος λέει ότι δεν μπορούμε να θεωρήσουμε τον Νοῦ Λόγο του Ἐνός, γιατί ο Λόγος έχει αυτήν την έννοια της έκφρασης ή της διαφορετικής δομῆς ενός περιεχομένου, το Ἔν δεν έχει περιεχόμενο. Άρα, μόνο καταχρηστικά μπορούμε να ονομάσουμε Λόγο τον Νοῦ.
- ❖ Ο Νοῦς είναι Λόγος γιατί είναι πολλαπλός, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί έκφραση του Ἐνός γιατί, όπως είπα προηγουμένως, το Ἔν δεν έχει περιεχόμενο.

Όλα αυτά χρειάζονται προσοχή γιατί είναι σχήματα, εικόνες, μεταφορές που χρησιμοποιούμε για να δείξουμε κάτι που υπερβαίνει τις δυνατότητες της γλώσσας, που ξεπερνά τα όρια της γλώσσας, γιατί η γλώσσα στην πραγματικότητα βρίσκεται στο επίπεδο Ψυχή-Λόγος, και όλες αυτές οι εικόνες έχουν πάντοτε ένα μείον το ότι δεν αποδίδουν πλήρως αυτό που θέλουμε να πούμε.

- ❖ Ο Πλωτίνος είναι ένας από τους πρώτους φιλοσόφους που διατυπώνουν ρητά τα όρια της γλώσσας. Όταν διατυπώνουμε μέσα σε έναν λόγο αυτό που προσπαθούμε να σκεφτούμε, ο Πλωτίνος θεωρεί ότι πάντα χάνουμε ένα κομμάτι από αυτήν την πληροφορία, γιατί η γλώσσα έχει όρια πιο στενά από τη σκέψη. **Και πάντα κάτι χάνεται σ' αυτό το ξετόλιγμα της σκέψης!**

- ❖ Το συγκεκριμένο σχήμα σύμφωνα με το οποίο η γλώσσα αποτελεί ξετόλιγμα της σκέψης δεν είναι πλωτινικό, το βρίσκουμε στον *Σοφιστή* του Πλάτωνα. Ο Πλάτων γνωρίζει στον *Σοφιστή* τη σκέψη ως σιωπηρό διάλογο της Ψυχῆς με τον εαυτό της.

Αυτό το σχήμα ότι η σκέψη είναι διάλογος της Ψυχῆς με τον εαυτό της είναι αυτό που βρήκαμε την προηγούμενη φορά στον Πλωτίνιο ο οποίος θεωρεί ότι στο επίπεδο της νόησης δεν μπορούμε να έχουμε σκέψη χωρίς να έχουμε έτερότητα, ότι η έτερότητα είναι όρος δυνατότητας της σκέψης, είναι καταστατική ιδιότητα της σκέψης.

- ❖ Η σκέψη δεν μπορεί να σκεφτεί χωρίς έτερότητα, γιατί η σκέψη έχει αποβλεπτικότητα, σκέφτεται αντικείμενα ακόμα και εάν το αντικείμενο είναι ο ίδιος της ο εαυτός και το αντικείμενο είναι εξ ορισμού ἕτερο από αυτό που σκέφτεται.

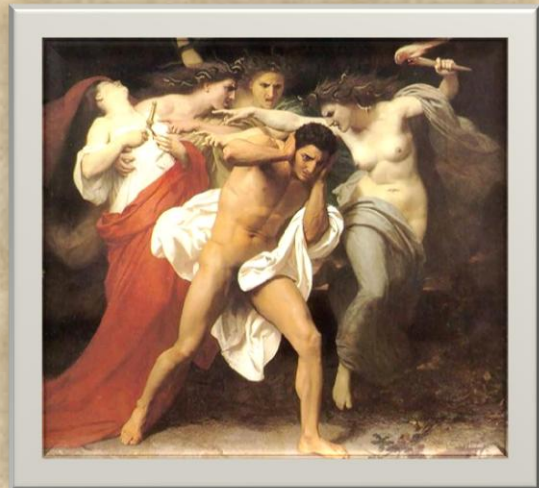
Τι είναι η γλώσσα – ο λόγος λέει ο Πλάτωνας στον *Σοφιστή*;

Ο λόγος είναι η ρηματική διατύπωση, η έκφραση αυτού του εσωτερικού διαλόγου της Ψυχῆς.

✿ Άρα, στην έννοια του Λόγου στον Πλωτῖνο, βρίσκουμε αυτές τις δύο συνιστώσες:

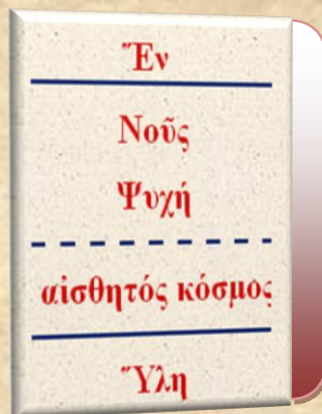
- i. αφενός τον σπερματικό λόγο των Στωϊκῶν, κάτι σα γενετική πληροφορία,
- ii. και αφετέρου, αυτήν την ερμηνεία που βρίσκουμε στον *Σοφιστή* ότι η γλώσσα είναι αυτό που αποτυπώνει ρηματικά, που ερμηνεύει, που αναπτύσσει τον διάλογο της Ψυχῆς με τον ἑαυτό της που είναι η σκέψη.

✿ Αυτό είναι ένα σχῆμα που βρίσκουμε και στην τραγωδία, για παράδειγμα στις *Εὐμενίδες* και στο 3^ο μέρος της *Ὁρέστειας* του Αἰσχύλου. Στην αρχή των *Εὐμενίδων* βρισκόμαστε στους Δελφούς και ἔχει φθάσει κέτης ο Ὁρέστης που ἔχει σκοτώσει τη μητέρα του· είναι μiasμένος ἀπὸ αὐτὸν τον ανίερο φόνο και περιπλανιέται ἀνά τη γη για να μπορέσει να καθαρθεῖ. Τελικά, ο Ὁρέστης φθάνει στο ιερό ζητώντας τη βοήθεια του Ἀπόλλωνα, ἐκεῖ εμφανίζεται η Πυθία. Η Πυθία παρουσιάζει τον ἑαυτό της ως ἐξῆς: η ἴδια ερμηνεύει τις ἐντολές, τον λόγο που τῆς δίνει ο Ἀπόλλων, ο δε Ἀπόλλων είναι ερμηνευτῆς των λόγων του Θεοῦ, του Δία.

Εικόνα 11

William-Adolphe Bouguereau – Οι Τῶψεις του Ὁρέστη ἢ Ὁ Ὁρέστης Κονηγημένος ἀπὸ τις Ἐρινύες (The Remorse of Orestes or Orestes Pursued by the Furies), 1862, Λάδι σε καμβά, Norfolk, Virginia, Chrysler Museum of Art.

Ἐχουμε ἕνα σχῆμα καθοδικῶν ἐρμηνειῶν, εἶναι ἐνὸς τέτοιου τύπου σχῆμα.

✿ Θα μπορούσαμε να πούμε ότι κάθε φορά το κατώτερο ἐπίπεδο εἶναι ἐρμηνεία του προηγούμενου. Ὅμως ο Νοῦς δεν μπορεί να θεωρηθεῖ ως πλήρης ἐρμηνεία του Ἐνός που δεν ἔχει περιεχόμενο. Ο Νοῦς παράγει τον ἑαυτό του και ἔτσι ἔχει κάτι πρωταρχικό. Εφόσον το Ἔν δεν ἔχει περιεχόμενα, τα περιεχόμενα του Νοῦ δεν οφείλονται στο Ἔν, ἀλλὰ στον ἑαυτό του.

Ο Νοῦς είναι μία ἀρχή αυτο-παραγόμενη, ενώ η Ψυχή δεν παράγει τα περιεχόμενά της, αλλά ως παραγωγική δύναμη παράγει τον τρόπο με τον οποίο διαρθρώνει τα περιεχόμενά της, φτιάχνει τις δομές.

- Αυτό που δίνει το Ἔν στον Νοῦ, λέει ο Πλωτίνος, είναι η δυνατότητα να αυτο-παραχθεί, ενόσω σε κάποιο σημείο αναφέρει την εξής φράση: *το Ἔν δίνει αυτό που δεν έχει, δηλαδή περιεχόμενο!*

Τι είναι το Ἔν;

Το Ἔν είναι ἀναγωγικά αυτό που ανακαλύπτουμε ως αναγκαία ἀρχή, ως αναγκαίο αίτιο, ως αναγκαία προϋπόθεση των άλλων επιπέδων ως τέρμα της ἐπιστροφής, ως ἀρχή της προόδου.

- Το Ἔν για τον Πλωτῖνο είναι ἐπέκεινα του ὄντος, δηλαδή παρουσιάζει τη βασική φύση του Ἀγαθοῦ στην πλατωνική *Πολιτεία* το οποίο, ὅπως μας λέει ο Πλάτων, είναι ἐπέκεινα της οὐσίας. Δεν ξέρουμε τι εννοεί ο Πλάτων, αλλά ο Πλωτῖνος τον ερμηνεύει με αυτόν τον τρόπο, λέγοντας ότι το Ἔν είναι αυτό το οποίο ο Πλάτων ονομάζει Ἀγαθόν στην *Πολιτεία*.

- Το Ἀγαθόν δεν είναι μία ιδιότητα του Ἐνός, γιατί το Ἔν δεν έχει ιδιότητες. Εάν είχε ιδιότητες το Ἔν, θα γινόταν **δύο**.

Εάν το α έχει την ιδιότητα χ ⇒ το α δεν είναι μόνο α, απλώς ως ο εαυτός του, αλλά είναι α + χ

- Το γεγονός ότι το Ἔν είναι το Ἀγαθόν, δεν προσδίδει μία ιδιότητα στο Ἔν. Το Ἔν δεν είναι Ἀγαθόν για τον εαυτό του αλλά για εμάς, εμείς το ονομάζουμε Ἀγαθόν γιατί επιτρέπει σε εμάς να υπάρχουμε.

Το Ἔν είναι Ἀγαθόν ιδωμένο από τη μεριά των προϊόντων του.

- Θυμόμαστε ότι ο Πλάτων στην *Πολιτεία* παρομοιάζει το Ἀγαθόν με τον Ἥλιο. Η εικόνα του Ἥλιου αποδίδει εὐστοχα τη μονοσημαντικότητα, την εξάρτησή μας από τον Ἥλιο. Ο Ἥλιος δεν υπάρχει για εμάς, υπάρχει από μόνος του, εμείς, από την ἄλλη, ὅλα τα ἔμβια ὄντα ἐπάνω στη Γη, υπάρχουμε χάριν στον Ἥλιο.

Στην ιεραρχική δομή της πραγματικότητας, η εξάρτηση είναι μονοσήμαντη.

- Ὅπως στην αλληγορία του Ἥλιου στην *Πολιτεία* εμείς βλέπουμε χάριν στο φως και η ζωή στη Γη υπάρχει χάριν στον Ἥλιο, χάριν στη θερμότητα που εκπέμπει, αλλά ο Ἥλιος δεν υπάρχει για εμάς ούτε για να νοούμε εμείς τα νοητά ούτε για να υπάρχουν τα νοητά ούτε για να υπάρχουν τα ἔμβια.

Από όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως κατανοούμε πως όταν ονομάζουμε την πρώτη αρχή Άγαθόν, εννοούμε ότι αυτός είναι ένας δικός μας όρος ύπαρξης, ένας δικός μας τρόπος γνωσιμότητας, αλλά η αρχή δεν υπάρχει για εμάς. Οπότε είναι προτιμότερο να την ονομάσουμε Έν, γιατί το Έν είναι η πιο πρόσφορη ονομασία για να δηλώσει κάτι που δεν έχει προσδιορισμούς, για να δηλώσει κάτι απολύτως απλό.

Γιατί η πρώτη αρχή πρέπει να είναι απολύτως απλή ή να είναι σκέτο Έν;

Γιατί σε όλα τα άλλα επίπεδα, τις βαθμίδες της πραγματικότητας έχουμε πάντα έναν συνδυασμό ένότητας - πολλαπλότητας.

Ξεκινώντας από τον αισθητό κόσμο, έχουμε μία απέραντη ποικιλία και πολλαπλότητα αισθητών πραγμάτων. Η τάξη που μας αποκαλύπτεται όταν μελετάμε τον κόσμο, μας δείχνει ότι αυτός ο κόσμος διέπεται παρ' όλα αυτά από μία πολλαπλή ένότητα, και όχι από πράγματα ατάκτως ειρημένα.

Κάθε φορά το σχήμα είναι ότι ανακαλύπτουμε την ένότητα ως προϋπόθεση της πολλαπλότητας. Όταν λέμε πολλά εννοούμε πάντα περισσότερα του ενός, άρα όπως λέει ο Πλωτίνος το Έν ενέχει όντολογική και λογική προτεραιότητα έναντι των πολλών.

Η αρχή δεν μπορεί παρά να είναι η πρωταρχική αιτία της ένότητας.

Στην ερώτηση τι είναι ένα, η απάντηση είναι ένα, στο τι είναι δύο όμως, η απάντηση είναι $1 + 1$. Όπως ειπώθηκε παραπάνω η ονομασία που εμείς αποδίδουμε, το Έν, είναι πρόσφορη καθώς δηλώνει κάτι που δεν έχει προσδιορισμούς.

Όπως έχει ειπωθεί στον Νοῦ διαπιστώνουμε μία καταστατική διττότητα, ακόμα και εάν θεωρήσουμε ότι ο Νοῦς νοεῖ τον εαυτό του, τον νοεῖ ως κάτι άλλο από τον ίδιο. Αυτή η ετερότητα προϋποθέτει μία αρχική ταυτότητα ή μία αρχική ένότητα.

Το αντικείμενο είναι ἕτερο από εμένα για να μπορώ να το σκεφτώ και αυτό, κατά Πλωτῖνο, προϋποθέτει ένα αίτιο αυτής της ετερότητας. Το αίτιο αυτής της πρωταρχικής ετερότητας δεν μπορώ να το σκεφτώ, το θέτω, όμως, το ανακαλύπτω ως αναγκαίο.

Γιατί να το κάνω αυτό; Το ερώτημα της αρχῆς είναι ένα ερώτημα που είναι συνυφασμένο με την ίδια την οὐσία, με τον ίδιο τον τρόπο άσκησης της αρχαίας φιλοσοφίας. Η αρχαία φιλοσοφία εμφανίζεται ως ερώτημα για την αρχή. Αυτό έχουμε στους Προσωκρατικούς, αν και φαίνεται πως ψάχνουν για την αρχή του φυσικού κόσμου, όπως δείχνει ο Αριστοτέλης, ενώ έπειτα ψάχνουν για τους ορισμούς, αυτό έχουμε και έπειτα. Αλλά κάθε φορά αυτό το ερώτημα μπορούμε να το μεταφράζουμε ως ερώτημα για την αρχή, για το ποια είναι η αιτία αυτού του πράγματος.

✿ Όταν ο Πλάτων θέτει στον διάλογό του *Μένωνα* το ερώτημα της αρετής, το ερώτημα αυτό δεν τίθεται μόνο ως ερώτημα τι είναι η αρετή, αλλά τίθεται ως ερώτημα αιτίας: τι είναι αυτό που κάνει την αρετή να είναι αυτό που είναι, δηλαδή αρετή. **Αυτό είναι ένα ερώτημα άρχης.**

✿ Γιατί εάν απαντήσω στο ερώτημα τι είναι αρετή έτσι, μπορεί να απαντήσω όπως ο Μένων, να κάνω μία περιγραφή της αρετής, ενώ αυτό που με ενδιαφέρει δεν είναι να περιγράψω την αρετή, είναι να πω τι είναι αυτό το πράγμα που κάνει την αρετή να είναι αρετή και όχι κάτι άλλο.

Στην αρχαία φιλοσοφία το ερώτημα του ορισμού είναι πάντα ένα ερώτημα για την άρχη: τι είναι αυτό που κάνει κάτι να είναι αυτό που είναι και η άρχη ως αιτία. Είναι η εύρεση της αιτίας.

✿ Όταν κάνουμε φιλοσοφία με σωστό τρόπο, όπως λέει ο Πλωτίνος, κάθε φορά θα πρέπει να θέτουμε το ερώτημα μέχρι να μην μπορούμε να πάμε παραπέρα, μέχρι να μάς αποκαλυφθεί η άρχη με προφάνεια, έως ότου να μην υπάρχει λόγος να προχωρήσουμε παραπέρα.

✿ Οπότε ο Νοῦς που νοεί τον εαυτό του δεν μπορεί να είναι η πρώτη άρχη, διότι είναι δύο πράγματα:

i. ενέχει έτερότητα,

ii. αυτή η καταστατική έτερότητα του Νοῦ μάς αναγκάζει να πούμε και σε τι οφείλεται η ίδια, ποια είναι, δηλαδή, η αιτία αυτής της έτερότητας.

Το ερώτημα αυτό τίθεται γιατί εάν πούμε πως ο Νοῦς είναι έτερος, είναι έτερος προς τι; Ακόμα και εάν πούμε πως είναι έτερος προς τον εαυτό του, τι είναι αυτό που τον κάνει έτερο προς τον εαυτό του, τι είναι αυτό που εξηγεί αυτήν την έτερότητα;

✿ Αυτή είναι και η κριτική του Πλωτίνου προς τον Άριστοτέλη. Ο Άριστοτέλης ονομάζει την πρώτη άρχη στο *Μετά τά Φυσικά* το πρώτον κινούν ακίνητον και το περιγράφει ως νόηση της νοήσεως. Ο Πλωτίνος συμφωνεί ότι πράγματι ο Νοῦς είναι νόηση της νοήσεως, αλλά διαφωνεί με τον Άριστοτέλη που σταματά νωρίς προτού να θέσει το τελικό ερώτημα. Άρα, για τον Πλωτῖνο, ο Άριστοτέλης πρέπει να θέσει ξανά το ερώτημα και **ποια είναι η άρχη της άρχης;** Τι είναι αυτό που εξηγεί το γεγονός ότι ο Νοῦς νοεί τον εαυτό του, δηλαδή ότι ο Νοῦς είναι έτερος του εαυτού του;

Εάν θεωρήσω πως η έτερότητα εξηγείται από μόνη της...καλώς! Αλλά, εάν δε θεωρήσω πως η έτερότητα εξηγείται από μόνη της, τότε το ερώτημα σχετικά με την αιτία της θα πρέπει να το θέσω ξανά, έτσι ώστε να φθάσει σε ένα σημείο που δε θα υφίσταται πλέον η ανάγκη τού να τεθεί και πάλι.

- ❁ Αυτό το τελικό ερώτημα και η τελική απάντηση ότι αυτή είναι η αρχή της αρχής: ο Νους, μάς βγάζουν έξω από τον χώρο του ὄντος. Γιατί συμβαίνει αυτό; Συμβαίνει επειδή το ὄν είναι κάτι προσδιορισμένο.

Το ὄν είναι κάτι που έχει ιδιότητες ή ἔστω που έχει μία συγκεκριμένη οὐσία. Εάν ρωτήσω τι είναι δικαιοσύνη, θα πρέπει να απαντήσω ότι η δικαιοσύνη είναι χ, ακόμα και εάν η απάντησή μου είναι ταυτολογική: η δικαιοσύνη είναι δικαιοσύνη ή είναι το γεγονός της δικαιοσύνης.

- ❁ Από τη στιγμή που το Ἔν είναι έξω από τον χώρο του ὄντος, είναι και έξω από τον χώρο της νόησης.

- ❁ **Υπάρχει ένα ιδρυτικό πλαίσιο στην αρχαία φιλοσοφία που αποδίδεται στον Παρμενίδα και το οποίο υιοθετεί ο Πλωτίνος.**

Ο ίδιος ο Πλωτίνος λέει πως αυτό που κάνω εγώ στη φιλοσοφία, που αποδέχομαι ως θέση βασική της φιλοσοφίας είναι το:

ταυτόν ἐστίν νοεῖν τε καί εἶναι

Ο ίδιος, λοιπόν, ο Πλωτίνος λέει ότι αποδέχεται ως αρχή της φιλοσοφίας τη θέση της ταυτότητας του *νοεῖν* και του *εἶναι*.

- ❁ Αυτό προφανώς δε σημαίνει πως η νόηση και η οὐσία ταυτίζονται, κάτι τέτοιο δε θα σήμαινε τίποτα.

- ❁ Σημαίνει, όμως, πως υπάρχει μία αναγκαία παραπομπή του ὄντος στη νόηση και της νόησης στο ὄν, δηλαδή ότι το ὄν ως πραγματικό είναι αντικείμενο της νόησης και η νόηση ως αυτή που έχει πρόσβαση στο πραγματικό νοεῖ το ὄν.

- ❁ Είναι μία, θα λέγαμε με νεότερους όρους, ιδεαλιστική θέση της αρχαίας φιλοσοφίας που είναι και καταστατική της ὅτι το πραγματικό είναι νοητό και το νοητό είναι πραγματικό.

Αυτό που μπορεί να νοηθεί είναι το πραγματικό. Αυτό που μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο της νόησης είναι το πραγματικό. Το πραγματικό απευθύνεται στη νόηση και η νόηση προσλαμβάνεται από το πραγματικό.

- ❁ Το γεγονός του ότι το Ἔν προηγείται του χώρου του ὄντος και της νόησης, του ότι είναι αίτιο και βγαίνει από τον χώρο του ὄντος και της νόησης, δε σημαίνει ότι δεν είναι πραγματικό. Δεν μπορούμε να πούμε ότι το Ἔν είναι μη Ὄν ούτε ότι είναι Ὄν. Το Ἔν δεν περιλαμβάνεται στους προσδιορισμούς του ὄντος, δεν μπορούμε να το σκεφτούμε με ὄντολογικούς όρους. Το Ἔν δεν μπορούμε να το σκεφτούμε καθόλου, αλλά το ανακαλύπτουμε ως αναγκαία ἀρχή.

- Ένα μεγάλο πρόβλημα στη φιλοσοφία του Πλωτίνου είναι το εξής: το Έν δεν μπορούμε να το σκεφτούμε, και εάν δεν μπορούμε να το πούμε, είναι **άρρητο**. Ταυτόχρονα, ο Πλωτίνος μιλά συνεχώς γι' αυτό, εξαιτίας του ότι ως προϋπόθεση του ίδιου του ὄντος, το Έν θα πρέπει κάπως να το σκεφτούμε, ωστόσο δεν μπορούμε να το κάνουμε αυτό.

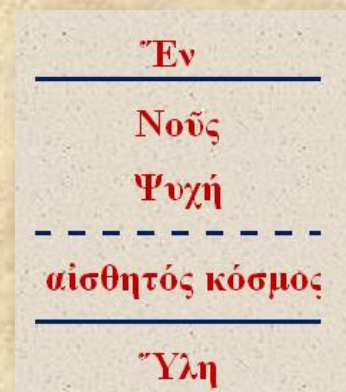
Τι είναι το Έν; Το Έν δεν είναι ούτε Όν ούτε μή Όν.

Το Έν μπορείς να το σκεφτείς μόνο μέσα από διαδοχικές αρνήσεις.

- Αυτό που κάνει τον Νοῦ και την Ψυχή να είναι κατά κάποιον τρόπο συγγενικά με το Έν, είναι η ένότητα όχι το *εἶναι*, γι' αυτό ο Πλωτίνος παρουσιάζει τον Νοῦ ως κάτι που αυτοπαράγεται, ο Νοῦς αυτοπαράγεται ως οὐσία.

- Υπάρχει ρήγμα ανάμεσα στο Έν και τα υπόλοιπα, γι' αυτό έχουμε ενιαία και όχι διακεκομμένη γραμμή ανάμεσά τους.

- Γι' αυτό, θεωρώ πως δεν είναι ορθή η απόδοση του σχήματος του Πλωτίνου ως συστήματος των τριών υποστάσεων, που είχε επικρατήσει εξαιτίας του Πορφύριου, γιατί ο Πλωτίνος λέει πολύ συχνά ότι το Έν δεν είναι υπόσταση. Το Έν είναι προ υπόστασως, ενώ η υπόσταση είναι ὄν, είναι οὐσία.

- Το Έν είναι τελική προϋπόθεση, είναι η προϋπόθεση της προϋπόθεσης. Στο Έν έχουμε έναν διπλασιασμό της ἀρχῆς, το *εἶναι* είναι η ἀρχή της ἀρχῆς και όχι απλά η ἀρχή, η ἀρχή του κόσμου είναι ο Νοῦς. Σκέτο το *εἶναι* υπάρχει ως πρωταρχική στιγμή του Νοῦ. Ο Νοῦς είναι ένα αδιαμόρφωτο *εἶναι* και αυτοπαράγεται ως το σύνολο των νοητῶν.

- Το Έν δεν έχει ὄντολογική συγγένεια με τα υπόλοιπα, γιατί δεν είναι ὄν, ενώ η συγγένεια των υπολοίπων με το Έν είναι το ότι είναι το καθένα από αυτά με τον τρόπο του **ένα**.

- Υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι, διαφορετικοί συνδυασμοί του **ενός** με τα **πολλά**, της **ένότητας** με την **πολλαπλότητα**:

Νοῦς = ἐν-πολλά

⇒ Ο Πλωτίνος ονομάζει έτσι τον Νοῦ γιατί αυτό σημαίνει πως δε διακρίνεται στον Νοῦ, δεν έχουμε στον Νοῦ χωρισμό της ένότητας και της πολλαπλότητας. Από μία άποψη είναι ένας, από μία άποψη είναι πολλά,

Ψυχή = ἐν και πολλά,

Αἰσθητός κόσμος = πολλά και ἐν,

⇒ Ο αἰσθητός κόσμος έχει πολλά μέρη, αλλά όλα αυτά τα μέρη συντελούν στην οργανικότητα του ὅλου, είναι ένας κόσμος ή το κάθε σώμα έχει μέρη πολλά, αλλά όλα αυτά τα μέρη συντελούν στην οργανικότητα του ὅλου.

➡ Οπότε, αναλύοντας το σχήμα από πάνω προς τα κάτω, δηλαδή αναγωγικά: η διήγηση έχει ως εξής: από το Έν παράγεται μία αδιαφόριστη, μη διαφοροποιημένη, έτερότητα. Αυτή η έτερότητα είναι το *είναι*. Το *είναι* από μόνο του είναι αδιαφοροποίητο.

✿ Το *είναι* προσπαθεί να επιστρέψει στην πηγή του, δεν μπορεί και μέσω αυτής της επιστροφής αποκτά συνείδηση ότι είναι κάτι διαφορετικό από την πηγή. Αυτή η απόκτηση της συνείδησης ότι είναι διαφορετικό της πηγής είναι αυτό που καθιστά στο Έν τον Νοϋ.

✿ Υπάρχει μία ωραία εικόνα από έναν σχολιαστή του Πλωτίνου ο οποίος μάς λέει ότι πρέπει να σκεφτούμε το Έν σα να είναι το λευκό φως και τον Νοϋ σαν ένα πρίσμα που προσπαθεί να κατανοήσει την πηγή του, σα να είναι το πρίσμα που αναλύει το φως στο φάσμα. Βέβαια αυτό έχει ένα πρόβλημα καθώς θα σήμαινε πως τα χρώματα περιλαμβάνονται στο Έν, ενώ ο Πλωτίνος επιμένει ότι δεν έχει περιεχόμενα το Έν. Οπότε είναι πιο παραγωγικός ο Νοϋς από ό,τι το πρίσμα, γιατί το πρίσμα αναλύει αυτό που υπάρχει μέσα στο λευκό φως, ενώ ο Νοϋς παράγει διάφορους τρόπους νόησης του Ένός. Προσπαθώντας να νοήσει το Έν, ο Νοϋς παράγει τα νοητά που είναι οι διάφοροι τρόποι για να νοηθεί η αρχική ένότητα.

➡ **Συνεπώς, δεν μπορώ να πω τίποτα για το Έν, αλλά είμαι αναγκασμένος να συζητώ διαρκώς γι' αυτό!**

Αυτό που πρέπει να θυμόμαστε για το Έν είναι ότι, από τη μία πλευρά, δεν το γνωρίζουμε αλλά μάς επιβάλλεται όταν θέσουμε το ερώτημα της άρχης, κάνουμε σωστά φιλοσοφία και αναγκαζόμαστε να πούμε πως αυτή είναι η πρώτη άρχή, η προϋπόθεση της σκέψης μας.

✿ Είναι χωρισμένη αυτή η άρχή από εμάς όπως ας πούμε ο ορίζοντας χωρίζει εμάς από τον Ήλιο, αλλά το γεγονός τού ότι υπάρχουν, τού ότι μπορούμε να γνωρίσουμε πράγματα οφείλεται στον Ήλιο.

✿ Άρα, ο Ήλιος είναι η άρχή γι' αυτά που κάνω, αλλά με χωρίζει αυτή η γραμμή του ορίζοντα. Ο Ήλιος είναι από την άλλη μεριά και εγώ από τη μέσα μεριά. **Αυτή είναι μία εικόνα γενικώς του μεταφυσικού πλαισίου της φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία ανακαλύπτει αυτήν την ανάγκη της μεταφυσικής ως μία ανάγκη που δεν μπορεί να την υπερβεί.**

✿ Το μεταφυσικό πλαίσιο με χωρίζει από την άλλη πλευρά, αλλά δεν μπορώ να κάνω καλά φιλοσοφία, λέει ο Πλωτίνος, εάν δε φθάσω σ' αυτό το σημείο, στο σημείο της παραδοχής πως την άρχή δεν μπορώ να τη γνωρίσω, αλλά η άρχή επιβάλλεται ως τέτοια.

Δεν μπορώ, λοιπόν, να νοήσω δίχως την άρχή, αλλά την ίδια την άρχή, δεν μπορώ να τη νοήσω. Δεν μπορώ να γνωρίσω χωρίς την άρχή, αλλά την ίδια την άρχή δεν μπορώ να την καταστήσω αντικείμενο γνώσης.

✿ Η ύλη τώρα που έχει απομείνει είναι ένα πάρα-πάρα πολύ δύσκολο πρόβλημα στον Πλωτῖνο, γι' αυτό και θα ειπωθούν ελάχιστα πράγματα. Είναι ίσως η πιο αντινομική έννοια ή οντότητα που βρίσκουμε στον Πλωτῖνο. Ο Πλωτῖνος θα ήθελε πάρα πολύ να ξεφορτωθεί την ύλη, γιατί από τη στιγμή που θεωρεί ότι νοητό είναι μόνο το πραγματικό, το πραγματικό είναι μόνο κάτι που έχει προσδιορισμούς, ενώ η ύλη δεν μπορεί να νοηθεί μέσω προσδιορισμών.

✿ Η ύλη δεν έχει προσδιορισμούς όχι επειδή είναι ανώτερη από το ὄν, αλλά επειδή είναι κατώτερη από το ὄν.

Τι είναι η ύλη;

Είναι απροσδιόριστο. Εάν αποδώσω προσδιορισμό στην ύλη, τη μορφοποιώ, την κάνω μορφή. Εάν θέλω να σκεφτώ την ύλη και κάνω καλά φιλοσοφία, όχι όπως ο Αριστοτέλης που σύμφωνα με τον Πλάτωνα κάνει λάθη στον τρόπο με τον οποίο κατανοεί την ύλη, τότε πώς θα πρέπει να νοήσω την ύλη; Ἀρνητικά, αφαιρώντας της όλες τις μορφές, και θα καταλήξω να πω πως η ύλη είναι ένα μη ὄν.

Η ύλη ως μη ὄν, όμως, με τον τρόπο που το κατανοεί αυτό ο *Σοφιστής* του Πλάτωνα όχι ως κάτι που δεν υπάρχει, αλλά ως κάτι που είναι αντίθετο, ἕτερο απ' όλους τους προσδιορισμούς του ὄντος, εφόσον ὅλοι οι προσδιορισμοί είναι μορφές, όπως, για παράδειγμα, κάτι είναι μεγάλο, μικρό, ὠραῖον, λευκό, μαύρο κ.λ.π.

✿ Για να καταλάβω τι είναι η ύλη πρέπει να αφαιρέσω τις μορφές. Φθάνω έτσι σε ένα αδιαχώριστο υπόστρωμα και λέω ότι αυτή είναι η ύλη. Αυτό το πράγμα και πάλι δεν μπορώ να το νοήσω, όχι επειδή υπερβαίνει τη νόησή μου όπως το Ἔν, αλλά επειδή αυτή η έννοια που έχει η ύλη, ακριβώς το ότι δεν έχει μορφή, τῆς απαγορεύει να γίνει αντικείμενο της σκέψης.

✿ Έχουμε μία παράδοξη συμμετρία ανάμεσα στο Ἔν και την ύλη, δεν μπορώ να τα σκεφτώ ούτε το ένα ούτε την άλλη, αλλά για ακριβώς αντίθετους λόγους:
το Ἔν επειδή είναι η προϋπόθεση της σκέψης, η ύλη επειδή είναι η άρνηση της σκέψης!

✿ Μπορώ να σκεφτώ μόνο μορφές, μπορώ να σκεφτώ μόνο προτάσεις του τύπου:

το α είναι χ
το α είναι ψ

όπου το χ και το ψ είναι πάντα μία μορφή

✿ Έτσι, το Ἔν δεν μπορώ να το σκεφτώ επειδή είναι η προϋπόθεση της μορφής, την ύλη δεν μπορώ να τη σκεφτώ επειδή είναι η άρνηση της μορφής.

Οπότε ο Πλωτῖνος θέλει να την ξεφορτωθεί την ύλη, αλλά δεν μπορεί. Γιατί;

Γιατί η ύλη είναι η προϋπόθεση της διαφοράς του αισθητοῦ από το νοητό;

Εάν δεν έχω ύλη, δεν έχω διαφορά ανάμεσα στο αισθητό και το νοητό. Το αισθητό διαφέρει από το νοητό επειδή είναι υλικό πράγμα.

- ❖ Ο Πλωτίνος δεν μπορεί να την ξεφορτωθεί πλήρως την ύλη και αυτό που κάνει είναι να απούλοποιεί όσο περισσότερο μπορεί, την αποχωρίζει σε τέτοιο βαθμό από τη μορφή, ώστε η ύλη να μην εμπλέκεται στον σχηματισμό των αισθητών σωμάτων παρά μόνο ως το τελικό υπόστρωμα που επιτρέπει σε όλα τα αισθητά να βρίσκονται στον ίδιο χώρο.

Είναι μία αρνητική προϋπόθεση της ένότητας του αισθητού κόσμου.

Εάν δεν υπήρχε ύλη, δε θα υπήρχε ο αισθητός κόσμος. Γιατί ο νοητός χώρος από τον αισθητό διαφέρει στο ότι ο αισθητός βρίσκεται κάπου, έχει τόπο και αυτό του το επιτρέπει η ύλη, αλλά η ύλη όχι νοημένη πλέον ως υλικό, ως το υλικό κομμάτι του σώματος, ως το υλικό μίας ουσίας όπως είναι στον Αριστοτέλη, όχι ως το σύστοιχο της μορφής, αλλά ως συνθήκη της ένότητας του αισθητού, όχι όμως ως αιτία.

ύλη: συνθήκη ένότητας του αισθητού

όχι αιτία

Διαφέρουν αυτά τα δύο η συνθήκη από την αιτία;

Η ύλη είναι όρος δυνατότητας, είναι η συνθήκη της ένωσης του αισθητού αλλά όχι η αιτία. Πώς διαφέρει η συνθήκη από την αιτία;

- ❖ Θεωρώ ότι ο Πλωτίνος έχει στο μυαλό του μία πολύ σημαντική και καιρία διάκριση μεταξύ συνθήκης και αιτίας που εισάγει ο Πλάτων στον *Φαίδωνα*.

Στον *Φαίδωνα* έχουμε την περίφημη αυτοβιογραφία του Σωκράτη. Ο Σωκράτης διηγείται πώς έφτασε να κάνει φιλοσοφία, πώς ξεκίνησε και τι ερωτήματα είχε διηγείται πως είχε το ερώτημα της αιτίας –τι κάνει τα πράγματα να είναι αυτό που είναι.

- ❖ Ο Σωκράτης έψαχνε να βρει κάποιον φιλόσοφο που να τα έλεγε ικανοποιητικά, δε βρήκε και κάποια στιγμή συνάντησε τον Αναξαγόρα που έλεγε πως η αρχή των πάντων είναι ο Νοῦς, νόμιζε πως βρήκε την απάντηση αλλά μετά απογοητεύτηκε. Ποιο ήταν το πρόβλημα που είχε ο Σωκράτης; Αυτοί οι φιλόσοφοι που αργότερα θα ονομαστούν από τον Αριστοτέλη *φυσικοί*, με αριστοτελικούς όρους μπερδεύαν το ειδικό αίτιο, τη μορφή από το υλικό αίτιο.

Για παράδειγμα, ο Σωκράτης λέει τα εξής: *αυτοί οι φιλόσοφοι θα έλεγαν πως ο λόγος που εγώ κάθομαι εδώ πέρα στη φυλακή και θα πιω το κώνειο σε λιγάκι και δε δέχθηκα να σηκωθώ και να πάω στη Βοιωτία είναι ότι τα οστά, οι ιστοί και οι αρθρώσεις που συγκρατούν το σώμα με κρατούν εδώ!*

- ❖ Αυτή είναι η υλική εξήγηση, ενώ η πραγματικότητα είναι άλλη: *εγώ δε θέλησα να πάω στη Βοιωτία και αποφάσισα να υπακούσω στους νόμους της Αθήνας!*

- ❖ Η αιτία δεν είναι τα υλικά συστατικά μου, αλλά κάτι άλλο που έχει να κάνει με τον σκοπό, κ.λ.π.

❁ **Τα υλικά αίτια είναι κάτι δευτερογενές**, προφανώς αφού μπορώ να περπατήσω, μπορώ να αποφασίσω να σηκωθώ και να φύγω. Εάν ήμουν κατάκοιτος, δε θα μού επέτρεπε το σώμα μου να σηκωθώ και να φύγω.

❁ Οπότε, λέει ο Πλάτων γι' αυτούς τους φυσικούς φιλοσόφους πως μπερδεύουν το αίτιο με αυτό που κάνει το αίτιο να είναι αίτιο! Δηλαδή, εμείς θα λέγαμε ότι μπερδεύουν την αιτία με τη συνθήκη δυνατότητας.

❁ Το γεγονός ότι μπορώ να περπατήσω μου επιτρέπει να σηκωθώ και να πάω κάπου, αλλά θα πάω κάπου γιατί αποφάσισα να πάω όχι γιατί μπορώ να περπατήσω.

Δεν είναι η εξήγηση της μετάβασής μου σε έναν τόπο το ότι μπορώ να περπατήσω. Το ότι μπορώ να περπατήσω είναι η συνθήκη δυνατότητας για τη μετάβασή μου.

❁ Ο λόγος που πράττω είναι γιατί επέλεξα να πράξω αυτό και όχι κάτι άλλο με αναφορά σε έναν τελικό σκοπό.

Άρα, η ύλη είναι συνθήκη δυνατότητας, εάν δεν υπήρχε η ύλη, δε θα υπήρχε ο αισθητός κόσμος, αλλά δεν είναι η αιτία ύπαρξης του αισθητού κόσμου, η αιτία είναι η μορφή, η Ψυχή και ο Νοῦς.

Εικόνες – Πηγές:

Εικόνες:

- (1) **Εικόνα 1 - William Blake, Ο Αρχαίος των Ημερών (The Ancient of Days), 1794, Χαρακτική (Μελάνι & Ακουαρέλα σε Χαρτί), Ιδιωτική Συλλογή.**

<http://www.william-blake.org/God-as-an-Architect,-illustration-from-The-Ancient-of-Days-1794.html>

- (2) **Εικόνα 2 - Νερό που αναβλύζει από πηγή.**

<http://aetherforce.com/category/water/>

- (3) **Εικόνα 3 - Φωτιά που αναβλύζει θερμότητα.**

<http://www.grandsport.gr/%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%86%CE%BB%CE%AF/>

- (4) **Εικόνα 4 - Christophe Thomas Degeorge - Ο Όδυσσέας και ο Τηλέμαχος σκοτώνουν τους μνηστήρες (Le Massacre des Prétendants par Ulysse et Télémaque), 1812.**

<http://www.lifo.gr/team/sansimera/37570>

- (5) **Εικόνα 5 - Ο Ήλιος, η φωτεινή πηγή.**

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%89%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82>

- (6) **Εικόνα 6 - Το ηλιακό φως ορατό από τη Γη.**

<http://free-vector-logos.com/sun/sun-from-earth>

- (7) **Εικόνα 7 - Είσοδος στο άδυτο ναού.**

<http://www.planetware.com/egypt/philae-egy-asw-phil.htm>

- (8) **Εικόνα 8 - Vincent van Gogh - Σιτοχώραφο με Κοράκια (Wheat Field with Crows), 1890, Λάδι σε καμβά, Amsterdam, Van Gogh Museum.**

<http://www.laimitomos.com/2015/02/%CE%B2%CE%AF%CE%BD%CF%83%CE%B5%CE%BD%CF%84-%CE%B2%CE%B1%CE%BD-%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CE%B3%CE%BA-%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CF%81%CF%85%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%BC%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC/>

(9) **Εικόνα 9 - Βασική δομή του DNA: Από τα τέσσερα βασικά στοιχεία (αδενίνη, θυμίνη, κοτοσίνη, γουανίνη) σε άπειρους συνδυασμούς.**

<http://www.terravivos.com/secure/cryovaultjoinus.htm>

(10) **Εικόνα 10 - Τμήμα DNA σε τρισδιάστατη απεικόνιση.**

<https://el.wikipedia.org/wiki/DNA>

(11) **Εικόνα 11 - William-Adolphe Bouguereau - Οι Τύψεις του Ορέστη ή Ο Ορέστης Κονηγημένος από τις Ερινύες (The Remorse of Orestes or Orestes Pursued by the Furies), 1862, Λάδι σε καμβά, Norfolk, Virginia, Chrysler Museum of Art.**

<https://en.wikipedia.org/wiki/Erinyes>

Σχήματα:

Σχήμα 1:

Το πλωτικό ιεραρχικό σχήμα των τριών πρώτων άρχων.

Σχήμα 2:

Η πορεία της προόδου στο πλωτικό ιεραρχικό σχήμα των τριών πρώτων άρχων.

Σχήμα 3:

Η πορεία της προόδου και της επιστροφής στο πλωτικό ιεραρχικό σχήμα των τριών πρώτων άρχων.

Σχήμα 4:

Η πορεία προς την αυτοσυγκρότηση.

Σχήμα 5:

Η αντιστοιχηση της Ψυχής στον λόγο και του Νοῦ στα νοητά.

Σχήμα 6:

Η σχέση του Λόγου με την Ψυχή.

Σύμβολα:

Bullets:

<http://www.gutenberg.org/files/17330/17330-h/17330-h.htm#linkC2HCH0002>

Ερωτηματικό:

Συνδυασμός δύο εικόνων:

<https://www.flickr.com/photos/marcobellucci/3534516458>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Plotinus>

Υπερσυνδέσεις:

Ντετερμινισμός:

<http://www.britannica.com/topic/determinism>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Ελένη Πεردικούρη, 2015. «Χρόνος και Αιωνιότητα στον Πλωτίνο». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

eclass.upatras.gr/courses/PHIL1905

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση.

Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ